

МИРОН ЗАКЛИНСЬКИЙ

ДМИТРО ВІТОВСЬКИЙ

**ВИДАВНИЦТВО „ЧЕРВОНА КАЛИНА”
НЮ ЙОРК — 1967**

ДМИТРО ВІТОВСЬКИЙ

НЮ ЙОРК — 1967

МИРОН ЗАКЛИНСЬКИЙ

ДМИТРО ВІТОВСЬКИЙ

ГРОМАДСЬКИЙ ДІЯЧ
СТРІЛЕЦЬКИЙ ІДЕОЛОГ
ВОЖДЬ ЛИСТОПАДОВОГО ЗРИВУ
СЕКРЕТАР ВІЙСЬКОВИХ СПРАВ ЗОУНР

diasporiana.org.ua

ВИДАВНИЦТВО „ЧЕРВОНА КАЛИНА”

1. ГІМНАЗИЙНІ РОКИ

Про життя Дмитра Вітовського в хлоп'ячих і ранніх молодечих літах не знаємо досі нічого. Маємо лиш дату і місце його народження — 1887 рік — у селі Медуха, коло Галича, в родині незаможного селянина-пшяквича, та що батько віддав свого талановитого сина до гімназії — до польської, бо нашої тоді ще в Станиславові не було. Примістив його там у дешевій Миколаївській бурсі. Та бурса була під зарядом москвофілів, званих популярно кацапами. Галицькі москвофіли діставали „пособія” з Росії, тому їх бурси могли приймати учнів за значно меншу плату, як наші. Дітей бідніших селян приймали кацапи інколи й даром. Якби не та дешевизна, більшість учнів Миколаївської бурси була б приміщена в двох українських бурсах, Селянській і Педагогічній.

Між учнями ведено в тій бурсі москвофільську агітацію вже в нижчих клясах, але частина з них нішком не піддавалася їй. Деякі учні відкрито признавалися, що вони українці — і мусіли відійти. До таких належав і Вітовський. Він читав нішком книжки з нашої літератури і був свідомим українцем уже в нижчих клясах. Коли був у 5 клясі, прогнали його з бурси за українські переконання.

Про вихід Вітовського з кацапської бурси, разом з кількома товаришами, подав його шкільний товариш,

б. нотар Є. Стебновський, що безпосередньою причиною цього були освідомні книжки, які наш самоосвітній Кружок поширив був тоді тихцем між Миколаївськими бурсаками, учнями вищих клас. Під впливом, мовляв, тих книжок заявив гурт учнів настоятелям своє українське кредо — та негайно опинився поза мурами бурси.

Шкільні товариші Вітовського¹⁾ подали мені таку характеристику його вдачі в вищих гімназійних класах: Був він імпульсивний, з буйною фантазією, товариський, відважний, підприємливий, та давав спонукку до різних культурних починів. Уже тоді виявляв особистість і сильний характер. Професори шанували його. Нераз говорив їм відкрито те, що думав. У науці був він середній учень, любив історію і літератури, читав багато белетристики, не мав таланту до математики й фізики. Він приймав живу участь у підготові й виконанні гімназійних концертів у честь Шевченка — прим. у виставі драматичних картин „Золотий Вінок” — Василя Пачовського, що був його професором нашої мови й літератури. Також декламував на концертах у честь Шевченка, бо мав декламаторський талант.

Самоосвітній Кружок наших учнів-гімназистів, що до нього прийняли Вітовського, був продовженням — може з два-три-річною перервою — славної в історії нашого відродження станиславівської „Громади”, що виховала визначних діячів на культурному й політичному полі, як Остап Терлецький, Мелітон Бучинський, Кость Левицький, Іван Белей, Денис Лукіянович, Михайло Лозинський і багато інших. Тому й займалися

---

1) Професор д-р Кость Кисілевський і б. нотар Є. Стебновський.

його члени, по традиції, попри самоосвіту, також культурною і політичною діяльністю, в школі, в місті, та в довколишніх селах.

Примістився Вітовський у Педагогічній бурсі та почав заробляти лекціями на своє удержання. Ті лекції забирали йому дорогий час, зі шкодою для його самоосвіти і для праці в Кружку. В тому таємному Кружку приймав Вітовський близьку участь у доповідях і дискусіях. Його доповіді мали літературні теми, бо в тих часах любив він найбільше літературу. Також приймав участь у праці видатніших кружківців у читальнях „Просвіти” в близьких селах. Тодішні діячі національно-демократичної і радикальної партій виїздили часто неділями на села, до читалень, або на віча. Кружківці читали й пояснювали зібраним селянам вибрані місця з книжок і часописів²⁾.

Така діяльність була гостро заборонена середньошкільним учням. Та вони не дбали про те. Часто вибирали для своєї освітньої праці села, заражені москвофільством. Там важко було працювати. В таких читальнях, імени Качковського, звичайно плекав москвофільство місцевий священик того політичного напрямку, або хтось з його рідні.

Кружковий театральний гурток давав вистави в ближчих читальнях.

Кружок мав бібліотеку з історичною і політичною тематикою. Твори Драгоманова мали на кружківців сильний вплив. Вітовський належав також до тих кружківців, що дописували до галицьких і наддніпрянських часописів і журналів.

---

2) На основі інформацій п. Є. Стебновського і мого спомину.

Тодішня політична ситуація в Галичині була така: національне відродження почало йти від кінця 19 століття прискореним темпом. Наші партії проголосили вимогу незалежної держави, як політичну мету нашої нації. Студентська молодь також. Ряди інтелігенції міцніли з кожним роком, бо селяни посилали в усе більшій кількості своїх синів до середніх, а то й високих шкіл. У 1906-7 рр. відбувалися по всьому краю масові віча, що висилали до Відня петиції з вимогою виборчої реформи. Та акція вдалася і замість кількох послів до австрійського парламенту вибрали ми при найближчих виборах двадцять і кількох. Читальні „Просвіти”, Січі, Соколи і вкінці Пласт займалися громадянським і фізичним вихованням молоді, а товариство „Січові Стрільці”, дозволене аж у 1913 р., військовою підготовою.

В східній частині України наш рух коло 1900 р. також помітно зміцнів. У тому ж році почала там конспіративно діяти перша наша партія: Революційна Українська Партія (РУП). Тоді ж появилася брошура Міхновського „Самостійна Україна”, де він критикував виключно культурницьку діяльність народників і доказував потребу політичної боротьби за державну незалежність України. Під впливом праці членів РУП між селянством Полтавщини, спалахнув там у 1902 р. рілний страйк, перший у Східній Україні. В 1903 р. з’їхалася до Полтави на свято відслонення пам’ятника Котляревському вся інтелігенція Східньої України і гості з австрійської займанщини. Моральний успіх свята був незвичайний.

Революція 1905 р., що спалахнула по прогрі Росії в війні з Японією на Далекому Сході, принесла Східній Україні значні здобутки. Упала заборона україн-

ських книжок, журналів, часописів. Перший раз видали тоді в Україні повного „Кобзаря” і поширили між народом. Призналося тоді до нашої нації трохи інтелігенції, раніш несвідомої. Раніш українські Громади серед учнів і студентів були невеликі й законспіровані, а від революції наші студенти й учні відкрито і численно признавались до української нації. Влада перемогла революцію, але її дикий і рафінований гнет не зміг здавити розросту нашого руху.

Ота революція 1905-6 рр. мала сильний вплив на світогляд і діяльність членів Кружка, особливо на Вітовського. Вона виявила, що селянство на сході України не є таке темне і пасивне, як виглядало. Воно було здатне до бунту, мало розмах і відвагу. Події тієї революції та агітація по селах за виборчою реформою до австрійського парламенту збільшили зацікавлення кружківців політичними справами. Вони ставали політичними діячами і прихильниками революційних способів боротьби за права і волю нашої нації. В 1907 р. Вітовський навіть промовляв на вічах за виборчою реформою. Це було вже по maturі. Був він уже тоді добрий промовець. В Кружку бували доповіді на політичні теми. Пам’ятаю, один з кружківців помістив у студентському журналі „На Розсвіті” статтю на тему російської революції, де полемізував з висновками книжки „Ді Цукунфт Русляндс” (її автора не пам’ятаю).

Революційні події на сході викликали також прихильність кружківців до соціалізму, радикальної партії та думок Драгоманова. Кружківці стали завзятими соборниками та пильно стежили за політичними й культурними подіями в Східній Україні. Соборництво лягло в основу їх світогляду. Найвидатнішими бу-

ли в тих роках (1905-7) початкуючий літературний критик Федюшка-Євшан і Вітовський.

Майже всі дані про Кружок знаю з власного спостереження і з розмов моїх старших братів, що були його членами. Сходина кружківців відбувалися в тих роках у нашому саді, а в непогідні дні та й зимою в нашому домі. Я був тоді учнем першої і другої гімназійних клас.

Редактор щоденника „Діло” і згодом член уряду ЗУНР, Михайло Лозинський, подав цікавий факт з тодішнього життя Вітовського³⁾: При кінці 1906 р. прийшов до нього у Львові учень Вітовський, як висланик станіславівського Кружка, та просив революційної літератури і поради. В їхній організації, мовляв, виринув плян рільничого терору проти польських політиків-дідичів, щоб змусити їх уступити перед домаганнями наших народних мас. Редактор вияснив йому, що рільничий терор, це справа не їхнього Кружка, що вони повинні кінчати студії, а тоді кожний з них побачить, що йому робити.

Патріотичні вибрики польських гімназійних професорів причинялися до міцніння характерів у наших учнів. Прим., раз уладжували ті професори прогулянку учнів до Кракова. Велика більшість українців не зголосилася до участі. Проф. Срочинський, член україножерної партії вшехполяків, заявив при тій нагоді в одній класі, що хто не йде з ними, поляками, той є проти них, а таких своїх противників вони знищать. Тоді візвав тих учнів, що не бажали їхати до Кракова, щоби встали. Перші, негайно, піднялися кружківці, за

---

³⁾ В часописі „Воля” з 20 вересня 1919 року, що виходив у Відні.

ними учні з обох бурс, Селянської і Педагогічної, та майже всі приватники. З москвофілів не встав ніхто. Нетактовного вшехполяка заскочила така рішучість і відвага наших учнів, він сказав на те якусь непереконливу погрозу і продовжував свою лекцію.

Виступи членів Кружка в москвофільських читальнях стягнула на них ненависть місцевих кацапських „діятелів”. Пішли доноси до управи гімназії. Раз, весною 1907 р., прочитано учням найвищих клас остерогу директора: Дійшло, мовляв, до його відома, що декотрі учні займаються в сільських читальнях політичною агітацією. Такого роду виступи їм заборонені. Кого приловиться на тому, той буде гостро покараний, згідно з шкільним правильником.

Головою Кружка був тоді Федюшка. Він обстоював на найближчих сходинах конечність даліше працювати в тому ж напрямі, але обережніше. Праця в читальнях не зупинилася, але доповідачі переодягались у цивільний одяг. У тих часах гімназисти носили однострій, що вирізняв їх з-поміж решти молоді.

Пам'ятаю, одної неділі — це було весною 1907 р. — збиралися мої два брати вирушати на села, коли надійшов Вітовський у гарному цивільному одязі, готовий у дорогу. Зле сталося — сказав він. На вулиці стрінув його товариш з восьмої класи, поляк, і спитав, куди він іде так по цивільному. Він негайно придумав якесь пояснення. — Брати оцінювали той випадок і прийшли до висновку, що немає причини боятися. Той учень не цікавиться політичними справами і не є ворогом українців, а спитав очевидно, щоб щось сказати при стрічі. — Опісля вони всі три подалися на села.

Серед таких обставин і впливів вирізьбив Вітовський свій світогляд і характер.

2. УНІВЕРСИТЕТСЬКІ РОКИ

По maturі, в 1907 р. записався Вітовський на правничий відділ львівського університету. Не мав він матеріальної змоги жити під час студій у Львові. Студіюючи право можна було жити на провінції. Мабуть тому й вибрав він той фах. В тих роках відбув він однорічну військову службу в австрійській армії, та закінчив її зі ступенем хорунжого. Опісля став працювати в канцелярії станіславівського адвоката Партицького. Тоді ж став діяльний у повіті, як видатний член радикальної партії. Головно організував нові відділи пожежничого товариства „Січ” та уділявся в про-світній праці.

„Січ” внесла багато розмаху і національної свідомости в маси сільської молоді. Та організація скоро поширилася по галицьких селах. Її провідником був адвокат Кирило Трильовський. Повітові здвиги Січей були замітними політично-виховними подіями в галицьких містах. Січі займалися, для збільшення своєї справности, військово-гімнастичними і спортовими вправами — і з ними виступали на здвигах. Інколи кілька тисяч молоді жваво вправляли під наказами селянина-команданта і під звуки труб, що грали арію знаної пісні, „Мир вам братя”. Та давня пісня мала тоді інші слова:

Не миритись, милі братя, а боротись нині нам,
Бо лютеє кат завзятий, смерть голосить русинам!

Ті вправи і маси сільської молоді підбадьорювали наших міщухів і денерували поляків, та українчили

на день-два все місто. Галицькі міста мали велику перевагу жидівського і польського населення, а січові здвиги пригадували їм, що їх окружає українське море.

В липні 1910 р. брав Вітовський участь у вічу наших студентів у львівському університеті в справі оснування нашого університету. На студентських зборах напередодні віча сказав Вітовський палку промову, в якій обстоював konieczність відбутися те нелегальне віче в будинку університету. Польські студенти старалися розігнати те віче, тому воно скінчилося барикадами і стріляниною. Отже наше студентство перейшло на революційні способи боротьби. На судовій розправі 101 наших студентів — засудили Вітовського на кару тюрми. Студії продовжував він на краківському університеті, бо з львівського виключили його. Військова влада відібрала йому за участь у тій бучі ступінь хорунжого. Привернула йому той ступінь аж у грудні 1914 р., коли він був славним і заслуженим легіоновим сотником.

В 1911 р. виявила одна подія великий талант Вітовського, як конспіратора. Це була справа втечі зі станіславівської тюрми студента М. Січинського, засудженого на двадцять років тюрми. Той студент застрелив був у 1908 р. цісарського намісника Галичини, графа Потоцького, лютого і цинічного ворога нашого народу. Ця подія схвилювала всю галицьку Україну. Всі привітали з одобренням і з захопленням той акт помсти за злочини супроти нашого народу. У частих судових розправах за похвалювання вчинку Січинського сиділи на лаві обвинувачених селяни і міщани навіть у далеких, карпатських і засянських містечках.

Національна свідомість ширилася тоді стихійно. Той акт і захоплення, яке він викликав, означали перехід нації до революційних способів боротьби з ворогом.

У 1911 р. створився у Львові, серед нашої університетської молоді таємний комітет для звільнення Січинського з тюрми. Наш нарід високо цінить діячів, що жертвували за нього своє життя, чи свободу, доки вони залишаються вірні ідеалам своєї молодости.

Два-три студенти, члени того комітету, працювали тайком у Станиславові. Товаришеві Січинського, Миколи Цеглинському, вдалося познайомитись і заприятелювати з тюремними дозорцями і сконтактуватись за їх поміччю з Січинським шифрованими листами. Коли ж одного дня директор місцевої поліції бачив його двічі на розмові з дозорцем, він покинув Станиславів, як „скомпромітований”, а ведення справ перейняв Вітовський. Між дозорцями найшовся один свідомий, енергійний українець, що радо і з переконання згодився уможливити Січинському втечу.

Була тоді погідна осінь 1911 р. Щовечора чекав у парку, напроти тюрми, один з комітетових, бо дозорець, їхній союзник, не міг знати, коли саме трапляться на коридорах тюрми умовини, догідні для здійснення втечі. Одного вечора, коли в парку на стійці був Вітовський, привів до нього дозорець Січинського і негайно відійшов. Січинський був у однострою в'язничного дозорця. Вітовський попровадив його на приготувану квартиру на другому кінці міста. Там утікач негайно передягнувся в селянський одяг і за пів години не було вже його в місті.

Про ту втечу є короткий спомин самого втікача⁴).
Подаю з нього витяг:

... „Зі світа стали чутки приходити, що задумано втечу. Головні пляни виробляв Микола Цеглинський, котрий вів переговори з дозорцями і т. п. Вітовський також до цього був близький... При головній брамі був дозорець-поляк (це було 8½ год. у вечорі). Мій провожатий засалютував йому, а той відчинив двері на двір. Там є ще друга брама, а там уже військова варта. Вийшли. На вулиці. Ясна зоряна ніч... В парку був Вітовський. Привіталися. Він сказав, куди йти. Пройшов через місто. Ніхто не пізнав. Дозорець ішов ззаду й далі за мною, щоб забрати одягу. (Автор спомину помилився. Дозорець не йшов за ним. Убрання, в якому втік Січинський, закопано ще тогож вечора). Зайшов до одного дому, де чекало двоє селян з селянською одягою, в яку я миттю перебрався... Я з селянами поїхав у село”...

Про події, зв'язані з утечею Січинського з тюрми знаю з тодішніх оповідань мого брата. Я мав тоді сімнадцять років і брат довіряв мені в усьому. Пам'ять для історичних і незвичайних подій є в мене сильна від дитячих літ, тому точно пам'ятаю те, що тоді бачив і переживав, як і все те, що оповідав мені брат.

На другий день ранком прибіг до брата один знайомий із сенсаційною вісткою, що минулої ночі втік із тюрми Січинський. Поліціанти бігають, мовляв, по вулицях і оглядають кожного прохожого...

Третього дня по втечі вручив мені брат клунок з плащем-пелериною і з убранням, щоб я відніс Вітов-

---

⁴) Зі споминів Мирослава Січинського. — Подєбради 1928 року. В-во „Вільна Спілка”. Стор. 22. Записав М. Ю. Шаповал.

ському. Воно могло придатись у випадку, якщо прийшлося би було передягти втікача в міський одяг. Коли він розпаковував клунок і помітив на папері нашу адресу, сказав: „Яка необережність!” — і негайно замазав її чорнилом.

Вечором був я в бібліотеці товариства „Українська Молодіж”, де я тоді був бібліотекарем. Надійшов Вітовський. Я помітив, що він хоче мені щось сказати. Приявні особи за хвилину відійшли, але прийшли інші. Тоді Вітовський сказав до мене тоном, наче продовжував розмову: „Такі злочини задавнюються аж по 10 роках”. — Я добре зрозумів, що він хотів тим сказати.

День, чи два пізніше сидів Вітовський вечором у домівці т-ва „Українська Бесіда” і переглядав часописі, особливо польські. Вони даліше робили великий крик і люто нападали на українців за ту зручно виконану втечу. Те, що він вичитав того вечора, було дуже важне. Польські часописі стверджували, що поліційні розшуки йшли до тої пори в помилковому напрямі. Лікаря д-ра Яросевича, запідозреного за те, що їздив перед тою втечею кілька разів автом до Черновець, випущено вже на волю через недостачу доказів вини. Познаки, мовляв, вказують, що втеча є справою молоді. Туди звернулися тепер поліційні розшуки.

Вітовський був на приміті у поліції, як рухливий діяч радикальної партії, та як учасник бучі на університеті в попередньому році. Не диво, що тепер сподівався він арешту. Думав, що це може статися того ж вечора, коли він вийде з домівки „Української Бесіди”. Він занепокоївся, бо випадком мав тоді при собі кілька тисяч корон, що були власністю конспіративного Комітету. Він, безгрішний студент, не міг би найти за-

довільного вияснення, звідки їх має. Отже викликав до порожньої кімнати одного товариша по званні, адвокатського конціпента, з’ясував йому ситуацію і попросив переховати тимчасово ті гроші. Одначе його товариш налякався: „Дайте мені спокій, я не можу, я маю жінку й діти!” Тоді Вітовський звернувся до д-ра Яросевича, звільненого попереднього дня з тюрми. Той згодився, бо був людиною відважною і діяльною в громадських справах.

Одначе поліції не вдалося попасти на слід Комітету і його провідника.

Ще один мій спомин з тих часів виявляє вдачу і діяльність Вітовського:

На провесні 1912 р. уладжувало студентське т-во „Українська Молодіж” свято в річницю Шевченка для нашої станіславівської публіки. Я бував на засіданнях святкового комітету. Вітовський згодився мати на тому концерті промову і був приявний на послідньому засіданні. Воно відбувалося ранком того ж дня, коли вечором мав бути концерт. Справ до полагоди було багато, а часу мало. Енергійний Вітовський перебрав провід засідання, щоб його скорше скінчити. Тоді я побачив, який він опанований і які великі в нього дані на діяча.

Є люди, що не вміють коротко з’ясувати свою думку. Мусять виговоритися. Були такі й у концертному комітеті. Вітовський вислухував їх з подивугідною терпеливістю. Хоча спішився і вів засідання в прискореному темпі, вмів опанувати себе.

Вечором сказав він на концерті оригінальну промову, що загально подобалася, повну поезії та глибоких думок. Уривок з неї запам’ятав я на все життя:

„Судьба дальше перекидала сторінки історії і на Далекому Сході закипіла велика війна. Там, на полях Манджурії, десятками тисяч гинули сини Твої, Україно, за справу твого ворога-гнобителя. Україно, жадай відплати за діти Твої!”

В такому стилі була вся його промова. Була хвилююча, надпартійна і соборницька.

3. СОТНИК ВІТОВСЬКИЙ — ІДЕОЛОГІЧНИЙ І ПОЛІТИЧНИЙ ПРОВІДНИК УССТРІЛЬЦІВ У ПОЛІ

Коли спалахнула 1 світова війна, Головна Українська Рада візвала відозвою нашу молодь, ще не належну до австрійського війська, вступати до легіону Українських Січових Стрільців добровільцями. Зголошених числили вже по кількох днях на тисячі. Головна Українська Рада і Боєва Управа УССтрільців звернулися до австрійського міністерства військових справ, щоб дозволило приділити до УСС старшин-українців із австрійської армії. Так дістали УСС-и вже в початку серпня кільканадцятьох старшин, між ними Вітовського. Боєва Управа призначила його командантом першого львівського куреня Уесесів.

Вітовський відразу почав виявляти себе не лиш, як добрий військовик, але також як політично вироблена людина, з талантом провідника. Дня 19 серпня, в день цісарських уродин, промовляв він до Стрільців, у Академічному Домі, що був казармою 1 куреня. Ті уродини збув він кількома реченнями, а вся промова торкалася нашої визвольної справи.

Генеральна булава російської армії кинула на Галичину і Буковину величезні сили. Це була несподі-

ванка для Німеччини й Австрії. Вони не брали в своїх передбаченнях на увагу, яке небезпечне було для російської імперії українське питання і як важно було для неї здавити щораз діяльніше галицьке мазепинське гніздо, що сильно впливало на Наддніпрянщину. Російська армія поборола австрійські армії в кількох битвах і зблизилася до Львова. Тоді львівські курені Уесесів відійшли на захід, до Стрия, де вже зібралися тисячі добровільців.

УССтрільці належали до 25 австр. корпусу, що був під командою ген. Петера Гофмана. В половині серпня став начальником булави корпусу полковник граф Лямезан. Це був поляк, що різними способами шкодив УССтрільцям. Це він подав до команди австрійської армії проєкт обмежити кількість УССтрільців до трьох тисяч. У Стрию обмежила корпусна команда кількість УСС-ів до числа 2.500.

На збірці в Стрию було їх більше, як 10 тисяч. Їх дуже обурила така поведінка австрійської команди і між ними ширилася думка, щоб на знак протесту розійтися домі. Не менше хвилювала їх справа присяги. Вони ж зібрались воювати за Україну, а тут вимагають від них присяги на вірність Австрії, навіть без згадки про Україну. Опозиціонерів, головно з Дідушкової сотні відрадив від непродуктивних починів Вітовський своїми сильними доказами. Було це 2 вересня, на городі одного стрийського міщанина. Дідушкова сотня була тоді, з огляду на свій особовий склад, виразницею стрілецької думки. Стрільці з тої сотні, котрі з них ще живуть, пам'ятають і досі ту його промову⁵⁾ :

⁵⁾ Степан Ріпецький: Українське Січове Стрілецтво, Нью Йорк 1956, стор. 79.

„Треба нам за всяку ціну вдержати для української справи наш зав'язок українського війська. Ми мусимо поборювати всі перешкоди на нашому шляху, що нас ждуть у майбутньому. Хоч би з нас мала вернутися тільки сотня до дому, ми не сміємо зневірюватися, а мусимо виконати свій національний обов'язок у цій війні, який нам доручив наш нарід”.

Стрільцям прийшлося зложити ту саму присягу, що складали австрійські вояки. Одначе на другий день зложили вони, за старанням Вітовського, іншу присягу — на вірність Україні — на руки заслуженого громадського діяча й композитора, о. Остапа Нижанківського.

Такий був перший виступ Вітовського, як провідника й ідеолога УСС.

На Закарпатті заквартирувалися Стрільці в двох селах: Страбичеві та Горонді. Там створила з них корпусна команда два і пів куреня. Вітовський дістав сотню. Військова влада відбрала йому — як уже було згадано — ступінь хорунжого за участь у бучі на університеті, тому не міг він лишитися командантом куреня. Той ступінь привернули йому аж у місяці грудні того ж 1914 р., коли він і його сотня мали вже великі заслуги і славу.

На пасовиськах коло обож сіл робили сотні військової вправи. Вітовський вів вправи своєї сотні так уміло й доцільно, що вона кожного дня вчилася багато нового. Тому стрільці з різних сотень, що бачили ті вправи, особливо з сотні Івана Коссака, що не розумівся на сотенних вправах, зголошувались до курінного звіту, до отамана Степана Шухевича з проською перенести їх до сотні Вітовського. Отаман дозволяв. Тих охотників Вітовський радо приймав і на їх місце відсилав

таку саму кількість стрільців зі своєї сотні. Так сотня Вітовського стала добірною, зложилася із справжніх охотників. Було в ній тоді около три чверти інтелігентів. Ті два факти багато заважили на її пізній славі.

Як високо цінили його стрільці вже в початках, видно хоч би з такого дрібного факту: Коли прийшов наказ творити з сотень двадцятки, щоб воювати по партизанському за московським фронтом, вибрав Вітовський командантів двадцятки і стрільці зголошувались, хто до кого бажав. Коли ж незабаром спитав, хто зголошується до його двадцятки, всі, хто ще мав вільний вибір, станули перед ним у довгому ряді. Сотникові очевидно подобався такий вияв довір'я і прив'язання, але він лише сказав сміючись, що то якась завелика двадцятка, відчислив з того ряду 20 стрільців, а велика більшість мусіла відійти.

Не диво, що стрільці любили його, бо й поведінка його була людяна, вимоглива, витончена, словом — високоінтелігентна. Він був товариський, не вивищав себе, але й не товаришував зі стрільцями. Не могло бути мови, щоб він когось протегував. Супроти всіх був справедливий. У службі вимагав багато, але не був формаліст, ані дрібничковий. Пильнував, щоб не перетяжати працею одних стрільців на кошт других. Лиш ті діставали важчі завдання, хто сам до них зголошувався. Він усе мав на увазі засаду добровільности і це стрільці високо цінили. Він не говорив патріотичних промов, як це мав у звичаю сотник Іван Коссака, якого бомбастичне говорення викликувало насміх. Вітовський вів себе, як з молодшими товаришами, борцями за ту саму святую справу. Прим. коли його сотня прийшла вечором на збірку двадцятками, щоб вирушити на важке воювання, співаки, зібрані в одній двадцятці,

тричі відспівали на його бажання першу строфу з пісні „Хор Норманів”, Корнила Устіяновича (музика Анатолія Вахнянина):

Хто верне до дому, той з золота п'є,
А хто в лютій січі, у січі умре,
Той з Одніом вічно в Вальгаллі ясніє.
Грізна Валькіріє!

Це було справді величне прощання. Воно лишилося на все у пам'яті стрільців. Не диво, що Іван Балюк, тоді ще вістун, сказав у тих днях про Вітовського: „Я пішов би в огонь за ним!”

В початку жовтня австрійське військо наступало через Карпати, в околицю Стрия і Дрогобича. Дві сотні, Вітовського і Будзиновського, що були приділені до кінної бригади ген. Лемана, обсадили при відступі, що настав тиждень пізніше, разом з австрійськими частинами, гору Кобилу. На них наступали великі російські сили. Австрійці завчасу відступили, а сотня Вітовського, лишилася. Вона вперто тримала свої становища, згідно з наказом, хоч понесла значні втрати. Аж у останній хвилині дав Вітовський наказ відступати, коли москалі були вже позаду сотень і сотням грозило оточення.

Про наступ сотні Вітовського із Закарпаття в Дрогобиччину і про пізніший відступ та гарівку Стрільців у тій початковій фазі війни маємо докладне звітлення самого сотника. Нижче поданий уривок з нього, про битву на горі Кобилі, з'ясовує плястично ту битву і тодішнє стрілецьке воювання:

... „Ми прилучилися після приказу до уланських піхотинців і обсадили гору в Попелях, щоби стримати москалів так довго, аж 8 полк уланів не переїде на вказане йому місце. Виконано! Москалі сильно сипа-

ли шрапнелями. Улани безпечно переїхали, після чого ми пустилися горами до Опаки. Вже два дні знову нічого не їли. В Опаці прийшов наказ обсадити гору і держати її так довго, доки 38 дивізія кавалерії не передістанеться в потрібнім для неї напрямі. Обіцяють доставити харчі. Ургенси не помагали: Їди нема! Командант уланських піхотинців, пор. Рідль, відобрав від своїх людей кількадесят консерв і дав нам⁶⁾. Одна консерва на трьох, або чотирьох стрільців. Це їда за цілі два дні.

„Ночуємо на горі. Кажуть нам висилати стежі. Хлопці йдуть, бо вітер, мороз і мряка не дають на місці лежати. Вкритися нічим, постелити нічого, вогню розложити не вільно. Рано не питаються вже навіть, чи ми їли. Дістаємо наказ: „Українські Стрільці обсаджують гору Кобилу!”... Мряка така, що видно землю лише три кроки перед собою. Кладемося в розстрільну і ждемо на ворога, який десь там, за заслоною мряки, зближається до нас. По кількох годинах приходить вістка, що нижче від нас, але в продовженню нашої розстрільної, обсадив гору полк драгунів.

„Висилаємо чотири стежі на боки, щоби перевірити, де є ворог і як він до нас присувається. Під вечір прийшли до нас з хлібом, сухарами, тютюном. Стрільці розхопили принесені запаси в одну мить.

---

⁶⁾ Під час 1 світової війни носили вояки обов'язково в наплечнику по дві, або три запасні консерви, щоб уживати їх у випадку, якщо обоз не доставив би їжі. Стрільці не мали ще тоді запасних консерв. Вчинок поручника Рідля був товариською послугою для команданта частини, що мала обов'язок охороняти його уланів, а зовсім не мала харчів. (М. З.).

„Ночуємо знов на горі, в мраці, студені і дощі... Московські стріли чимраз ближчі і сильніші. Видно, що ворог підходить.

„Ділю розстрільну на три часті. Сам стаю на лівому крилі. Починається правильний огонь. Приходить наказ з команди дивізії: „Держати гору якнайдовше... — чую крики з долини. Це москалі йдуть приступом на драгунів. Драгуни з карабінками без багнетів приступу не видержують і починають відступати. Наші також. Приходить наказ: „Стрільці мають стримати ворога і крити відворот драгунів!” Вертаємо на стос становище. На горі вже москалі, що напірають спереду і з правого боку, звідки виперли драгунів. Мої хлопці відбивають наступ москалів, як старі вояки. Вже стріляють не лежачи, але стоять випружені вперед і прагнуть з крісів москалів, які вже зблизилися на 10-15 кроків. Ідуть на багнети сміло, безстрашно. Бачу — на одного мого гуцулика напали два москалі. Стрільці не мав часу. Замахнувся крісом, як довбнею і засягнув москалів по головах. Це врятувало йому життя. — Ця стадія бою, безладного вже, без проводу — бо він тут виключений — забрала найбільше жертв. Лягло моїх хлопців до п'ятнадцять. Далше встоятись було неможливо. Нас безумовно замало. Подаємося вділ.

„Подорозі стрічаю нашого санітета, медика Бровка. Рагує постріленого товариша. В тій хвилі паде сам, прощитий кулею. Москалі стріляють на нас сальвами з карабінів, а опісля частують нас також шрапнелями... Збираються мої хлопці в долині...”⁷⁾.

⁷⁾ З Історичного Архіву У. С. Стрільців.

Під час дальшого австрійського відступу в напрямі головного карпатського хребта відзначилися стрілецькі сотні хоробрістю в сутичках і відвагою та підприємчивістю на стежах. Сотня Вітовського відзначилася в стеженні. І так стежа під проводом чотаря Труха дійшла горами далеко поза ворожий фронт і привела звідтіль десяткох бранців. Особливо зимою 1914-15 р. мала сотня Вітовського великі осяги в стеженні. Ані в одній сотні не було стільки талановитих командантів стеж, як у Вітовського: Іван Балюк, Гриць Трух, Мих. Мінчак, Мих. Матчак, Іваненко — і ще кількох. Стрільські стежі приносили важливіші і точніші звідомлення, як старшинські стежі австрійські, чи мадярські. Особливо Балюк заганявся зі своєю стежею далеко, іноді аж під ворожі становища, і приносив високовартісні звідомлення, зі шкідцями та з зазначенням приміщень російських обозів, артилерії, чи окопів піхоти. Усееси стали очима бригад і їх забезпечкою. Вони діставали похвали, що для українців немає, мовляв, нічого неможливого. Так добували стрілецькі стежі славу для Легіону і розголос для нашої справи.

Стежі виснажували стрільців не лиш довго-тривалим ходженням по горах, у глибоких снігах, але й повсякчасним поготівлям, що переважно не давало змоги роздягнутись і роззутись, щоб дати перетомленим ногам відпочинок — ані випрати білля. Вітовський пильно дбав про сотню. Інколи звечора подавав він стрільцям до відома, що найближча ніч буде спокійна, не буде зарання збірки, отже хай вони сплять вигідно, роздягнені, та зроблять порядок з біллям і в наплечниках. Коли ж інколи ранком не було що їсти, бо обоз не доставив, давав він дозвіл і пораду стежам, які висилав, щоб старались купити собі щось їстівне в тих

селах, попри котрі переходитимуть. Це все були дуже важні справи, бо так держав він сотню в добрій формі і в настрою, у змозі виконувати важні завдання. Стрільці були вдоволені і вдячні.

Пам'ятаю одну замітну подію з сотенного побуту в Карпатах, з останніх днів грудня 1914 р. Група полк. Гійома, що до неї була тоді сотня приділена, пішла трохи вперед і сотня опинилася в галицькому селі, заповненому військом. Я був на квартирі разом з Трухом, Балюком і ще кількома товаришами. Перед вечором прибули до села нові австрійські частини і до нашої квартири прийшли два старшини, та почали розпитувати, хто призначив для нас ту хату, як довго її маємо, тощо. Було ясно, що вони хочуть відібрати від нас квартиру і що прийдеться йти до сотника, щоб нас оборонив. Аж тут входить сотник. „Є важна справа” — каже. „Хто зголоситься понести цієї ночі звіт про команду групи до команди такої-то бригади, що знаходиться на хребті, на горі Пікуй. Там треба її знайти. Потрібний поспіх. Звіт про команду дуже важне. Заблудити не вільно”. — Охотники зараз наїшлися і довго оглядали з сотником на мапі дорогу і бездоріжжя, якими повинні були йти. Опісля пішли з ним до команди групи. Чужі старшини тимчасом вибрались непомітно з хати. Вони очевидно ще такого не бачили, щоб старшина вів себе так по товариськи з вояками і підстаршинами та ділово розмовляв з ними про групу і бригаду. Мабуть вони зрозуміли, що не вдалось би відібрати від нас квартиру.

Вітовський мав до своїх стрільців виховний підхід. Умів виховувати свою сотню Чмола і пізніший сотник Сушко, мабуть було таких більше, прим. Черник, але Вітовський був вроджений виховник. Це видно з фак-

тів, які подав я раніше і з поданих тепер. Прим. провини поодиноких стрільців не карав він згідно з австрійським шабльоном, лиш передавав їх на суд сотні. Так сотня краще розуміла потребу для стрільців бездоганної поведінки і відповідальності за свої вчинки, стрільці почували себе упривілесненими і вартнішими, як австрійські вояки. Або раз пізніше, коли Вітовський працював у вишколі УССтрільців, повчив він вишколювану сотню, що стрільці мають обов'язок вести себе примірно. Про той випадок оповів Лука Гранічка в одному зі своїх споминів: Сотня маршувала попри двірець, на якому саме задержався поїзд. Між подорожніми було чимало наших людей, що з цікавістю і приязню дивились на стрілецький відділ. Сотня заспівала сороміцьку пісню. Сотниковий наказ „Позір!” перервав спів. Він призвав чотових і наказав карну вправу на близьких заораних полях. По вправі промовив він до втомленої і заболоченої сотні та пояснив їй, що вони, українське військо, не сміють співати прилюдно сороміцьких пісень. Мусять високо держати свій прапор і не понижувати його і себе поганою поведінкою.

Австрійські і мадярські старшини виявляли в своїх стараннях про вояків багато формалізму і недбалства. Не завдавали собі труда створювати для них більш людяні обставини. Так дехто з старшин, що прийшли до УССтрільців у початку і під час війни, мали багато лихих привичок австрійських старшин. Прим. їхня поведінка зі стрільцями мала не багато товариського. Були й такі, що переконували стрільців, мов би вони не мали права вважати себе добровільцями, бо їх річники підлягають уже військовому обов'язкові в австрійській армії. Таким нетактовним способом

хотіли вони спонукати стрільців до більшого послуху і кращих осягів. Інші знову виступали проти товариської поведінки старшин зі стрільцями, а то й проти титулування їх, старшин, словом „товариш”. Не подобались декому з них і наші назви старшин, мовляв, він є лиш тоді „чотар”, коли читає.

Тим більше цінили і поважали сотника Вітовського не лиш стрільці з його сотні, але й з інших, котрі з них мали нагоду придивитись до життя його сотні, та до його поведінки зі стрільцями. Це причинилося до великої популярності його серед УСС і згодом серед нашої громадськості.

Непохитний характер сотника Вітовського і вірне служіння нашій справі виявилися також у його настанові до непорозумінь та інтриг, які загніздилися були серед кількох з тих старшин, що перейшли до нас із австр. армії. Командант першого куреня отаман Гриць Коссак, старався в вищих командах без порозуміння з Боєвою Управою і зі старшинами УСС, щоб його призначили командантом полку, що створивсь би з об'єднання обох самостійних куренів УСС. На жаль він не вмів з'єднати собі прихильності старшин, ані навіть стрільців. Йому бракувало такту. З того користав сотник В. Дідушок, що вів проти нього інтриги на особистому фоні. Він підбурював проти Коссака молодших стрілецьких старшин, що й так не були вдоволені з нього. З командантом другого куреня, отаманом Степаном Шухевичем, були у Коссака гострі невпинні непорозуміння. Тому от. Шухевич, високовартісний старшина, щиро відданий нашій справі, досвідчений і товариський, покинув ряди УСС стрільців і вернувся до австрійського війська. Команду свого куреня передав Вітовському. Цей держався здалека від тих жалю-

гідних, дрібничкових непорозумінь і старався злагіднити їх. Вітовський бачив, що В. Дідушок дуже бажає стати курінним і це була причина його інтриг, тому негайно постарався, щоб команду куренем дістав В. Дідушок.

Непорозумінням серед старшин старався зарадити також сотник Семен Горук, командант першого куреня. Він був трохи старший віком, хоробрий старшина, без особистих дрібничкових амбіцій, одначе великий службіст і педант. Його старання не давали висліду, бо він не мав дипломатичного хисту, ані тої поваги серед старшин, що мав Вітовський.

Коли в місяці лютому 1915 р. прийшли на поміч виснаженим австрійцям і мадярам німці, бойова лінія посунулася трохи на схід, у галицькі Карпати. На переломі квітня і травня відбулася на горі Маківці низка лютих боїв, у яких Стрільці осягнули блискучу перемогу й одержали щирю похвалу, єдину за всю війну, від справедливого і прихильного їм команданта дивізії, генерала Фляйшмана. Сотня Вітовського була тоді дивізійним запасом, тому не брала участі в тих боях. Одначе охотники з її рядів доставили в критичній хвилині на Маківку скриньки зі стріливом, по стежці, що була під сильним гарматним обстрілом.

У підніжжі Маківки, в селах Грабовець і Головецько, квартирували оба курені кілька тижнів. Хоча москалі обстрілювали часто Грабовець з гармат і слідкували за рухом у селі, Вітовський і чотар Балюк діяли. Балюк згуртував добірних стрільців зі своєї, та з інших сотень другого куреня. Вони часто сходились і розмовляли та дискутували на теми стрілецької ідеології. Сотник Вітовський опікувався тою дією і не раз приймав участь у розмовах. Запрошувано також стар-

шин першого куреня, з яким до тої пори другий курінь майже не стрічався, бо не було нагоди. Кілька старшин з першого куреня приходили на ті сходини. Точно приходив зацікавлений ідеологічними справами чотар Роман Сушко. Так нав'язалися між обома куренями дуже потрібні товариські зв'язки і ще потрібніша виміна думок на ідеологічні теми. Та праця продовжувалася ще літом над Золотою Липою, де коло села Завалова мали УССтрільці перший довгий відпочинок від початку війни.

В Грабівці і коло Завалова розповсюджено стрілецьку ідеологію по сотнях. Запізналися з нею також новобранці, що прибували зі стрілецького коша. Вона підкреслювала, що ми, Стрільці, є військом України і боремося за незалежну і соборну нашу державу. Що ми нав'язали до протимосковської боротьби гетьмана Мазепи і діємо згідно з заповітом Шевченка. Що тим шляхом повинен іти весь наш нарід, усі дальші його покоління, аж до досягнення цієї великої мети. Щоб її здійснити, конче потрібна нашій нації віднова вояцького духа, козацької хоробрости.

Лист Вітовського до Союзу Визволення України з дня 1 квітня 1915 р., себто з часів перебування в Грабівці, віддзеркалює думки і настрої визначніших Уесесів і його самого:

„Нині Страсний Четвер. Замість бажання Веселих Свят шлемо всім Вам, що в Союзі працюєте, сердечний привіт і щире признання за Вашу велику працю і вашу діяльність. Серед загальної катастрофи, пригноблення і зневіри зуміли Ви високо піднести національний прапор і Ви одні держите його високо певною і міцною рукою досі. Може Вам мило буде дізнатися, що Ви не самотні в своїх змаганнях, і що ми не тіль-

ки вояки, але і будучі горожани Вільної Самостійної України. Велика історична ідея перестала бути для нас лише переконанням, вона вросла в характер і душі наші, перейшла в діло, стала основним нервом життя нашого. Ми знаємо, за що йдемо на труди і бої, за що лишаємо могили за собою, по своїх і чужих горах. Ми свідомі цілі нашої на будуче і доріг, що ними йтимемо в життю нашому”⁸).

Щоб працювати по війні над поширенням стрілецької ідеології серед нашого народу, почали Стрільці в полі за почином і стараннями чотаря Балюка, складати гроші на пресовий фонд УСС. По його смерті (в наступі сотні Вітовського під Заваловом) передав Вітовський ті гроші восени 1915 р. на видавання стрілецького журналу „Шляхи”. Про той пресовий фонд подав сотник у листі (мабуть до Боевої Управи) ось таке важливе пояснення:

... „Вони прийшли до переконання, що їх задача не кінчиться з війною. Що який би не був вислід війни, на них і лише на них спаде весь тягар національної роботи. Вони від тепер приготовляються до неї. Складають свої лепти, щоб мати свій орган, свій власний, щоб гуртувати коло нього людей діла, а не лише слова. Вони перейшли і переходять тяжку школу життя і бачать, що не в них, але в нас всіх брак дисципліни, карности, брак почуття обов'язку, брак почуття відповідальности! І вони кажуть — вірте їм — що вони будуть тими відродженцями, які нарід віродять, будуть корчувати те, що нас нищить, а насаджувати те, чого нам треба, щоб стати народом „залізним”.

⁸) Ст. Ріпецький: Українське Січове Стрілецтво, стор. 104.

... „Вам хочеться бачити Стрільців тільки серед шрапнелів, гранатів, куль, цілого пекла війни. А ніколи, ніколи не завдали собі труда глянути в душу тої маси, пізнати, що вона думає, яке її духове життя... Чи ж це не подвиг, що люди, яким смерть в очі заглядає, думають про будуччину, повну праці, а не відпочинку. Що люди, які мерзнуть і голодують часом, складають свої лепти так радо, що з тих лепт уже тисячі корон вирости”⁹⁾.

„Діло”, Відень 1915, ч. 18.
„Свобода”, Джерзі Ситі, 5 червня 1915, ч. 65.

Удачна німецько-австрійська офензива, що почалася в травні 1915 р., змусила москалів відступати також з Карпат. У околиці Болехова виконали вони сильний протиудар. Оба стрілецькі курені приймали участь у тих боях і потерпіли великі втрати. Однак внаслідок невдачі москалів на півночі від Карпат мусів знову відступити цілий фронт. В околиці Галича ставили вони опір і УСС мали там з ними низку сутичок.

Сотня Вітовського перша ввійшла до Галича. Вітовський, як командант містечка, наказав вивісити на ратуші тої колишньої княжої столиці нашу блакитно-жовту хоругву, побіч австрійської. Той його вчинок, що вимагав справді геройської відваги, наробив шуму в вищих командах, а в мадярському парламенті в Будапешті була з того приводу інтерпеляція. Мадярський прем'єр Тіса жадав вияснень у головній команді австр. армії. Справа закінчилася погрозою Вітовському з

---

⁹⁾ Передрук того листа є в Історичному Архіві УССтрільців у Нью Йорку.

сторони вищих команд, що відберуть йому старшинський ступінь, якщо такий випадок повторився би.

Фронт зупинився на Золотій Липі. Стрільці відпочивали. Командант куреня з сусіднього 35 полку піхоти, сотник Мирон Тарнавський, стрічався там часто зі стрілецькими старшинами. Особливо змістовні були його розмови з Вітовським. Він запізнався тоді з політичними цілями УССтрільців і з їх життям.

Тарнавський був людиною талановитою, з високим рівнем інтелігенції, тому подаю уривок з його змістовного спомену про ті їхні розмови: ... „Вітовський був чоловік наскрізь ідейний, запальний. Вже з тону його бесіди мож було пізнати людину, яка про себе мало думає, лише підпорядковує свої думки, амбіції та особисті інтереси якійсь вищій ідеї...”

Під кінець серпня почався знову австрійський наступ. Під час наступу стрілецьких сотень на російську лінію згинув чотар Балюк, найталановитіший і найхоробріший з добірної сотні Вітовського. Російське військо відступило на Стрипу і далі — на простору рівнину між Стрипою і Серетом. Там воно кинулось до протинаступу та побило і захопило в полон великі австрійські частини. УСС-и тоді багато помогли дивізії в її критичному положенні. В бойовій лінії лишилися широкі прогалини, які не було ким заповнити. Стрільці, як добірне військо, маркували обсаду в тих місцях і москалям приходилося довго обстрілювати їх, заки переконались, що проти них немає суцільної бойової лінії, лиш гнізда. Стрільці відступали ступінь за ступнем, були задньою сторожею і згідно з наказом здержували ворога. Визначилась при тому сотня Вітовського під проводом свого команданта. Тимчасом команда дивізії спішно творила над Стрипою нову бо-

йову лінію. На ній удалося здержати москалів, хоча втрати були великі.

Ту австрійську офензиву і похід та сутички Стрільців під час неї описав сотник Вітовський у листі з дня 6 вересня 1915 р. ось так:

„Від Золотої Липи почавши вступили ми на Поділля. На таких просторах рівнинах я перший раз у життю. Москаля ніде не видно, бо мав час окопатися і сховатися. Зате він бачить найменший рух на десятки кілометрів. Мимо безмежного простору чуєшся несвобідним, чуєш, що щось тебе притискає, відчуваєш, що на тебе хтось здалека дивиться і жде лише, щоб ти підійшов ближче. Так в день, а ночами . . . Ціле Поділля горить. Десять далеко, де земля з небом стикаються, видно зорю пожежі, одну, другу, десятку, двадцятку. Горять села. А між тими багровими платками на овиді — а тобою — тисячі огників. Палахкотять, пригасають, тліють і знов палахкотять — рядами довгими і поодинокі — се горять копи збіжжя, цілорічна праця і майно мужика.

„Образ страшний.

. . . „Десять далеко перед нами чути стріли. Наші стежки наткнулись на ворога. Стріли не вмовкають, лиш стають чимраз інтензивніші. Наша передня сторожа перейшла вже в бойову лінію. Ворог окопався за селом. По стрілах пізнати, що його сила досить значна.

„Сотня В., Л., Б., в розстрільну, сотня М. резерва! В. і Л. ліво від дороги, Б. право від дороги¹⁰⁾. Тихо, без гамору, мов духи, розтягались сотні, чети, рої —

---

10) Ті букви означають назвиська сотенних командантів з другого куреня: Вітовського, Левицького, Будзиновського і Мельника (М. З.).

команда шепотом. За нами і перед нами горіли огні, небо блимало зіздами, подільський вітер шумів між кукурудзою, а стрілецькі чети довгими рядами посувались мовчки вперед.

. . . „Курінь навіть двох соток не має. Завалів¹¹⁾ з'їв мою сотню, одну четвертину¹²⁾).

В жовтні спробували москалі прорвати лінію Стрипи. Тоді спалахнули оборонні бої. В них прийняла участь сотня Вітовського і ще дві. Коли ж москалі провалилися 1 листопада коло Семиковець через Стрипу, вив'язалася важка триднева битва. В ній прийняли участь і відзначилися оба стрілецькі курені та знову відкрилися славою, хоч не дістали признання. Очевидно не бажала собі того команда корпусу. Втрати Уесесів в убитих, поранених і полонених були втричі більше, як на Маківці.

Це була послідна битва Уесесів, у якій прийняв участь сотник Вітовський. По битві від'їхав він у заплілля, лікувати ногу, а коли в половині грудня 1915 р. вернувся на фронт, не перейняв від чотаря Кучабського свою сотню, бо вже під кінець січня 1916 р. від'їхав на Волинь, щоб закладати народні школи і вести освітню працю в ковельській окрузі. Однак заки покинув Легіон, вплинув дуже додатньо на взаємини і співжиття між стрілецькими старшинами.

Зимомо 1915-16 рр. оба курені УССтрільців квартирували разом у селі Соснові, зруйнованому і безлюдному. На фронті був спокій, старшини мали доволі часу. Тоді знову зміцніли виступи проти отамана Косса-

---

11) В наступі сотні Вітовського коло с. Завалова над Золотою Липою полягло багато Стрільців (М. З.).

12) З ньюйоркського Архіву УССтрільців.

ка. Вітовський старався зупинити їх, або хоч злагіднити. Старшини, противники Коссака, називали Вітовського за те угодовцем, не розумівши, що та дрібничкова ворожнеча на особистому фоні пошкоджує лад у Легіоні та компромітує старшин і весь Легіон перед командою бригади і корпусу. Це вдалося йому лиш частинно, бо отаман Коссак, своєю поведінкою перешкоджував йому. Про те писав Вітовський до кошового, отамана Н. Гірняка, в листі з зими 1915-16:

... „Відносно Коссака заховують усі пасивну резистенцію, або т. зв. товариський бойкот. Найяркіше це показалося на Різдво, коли 2 курінь дав снідання для 1 куреня. Зібрались усі, тільки його одного не запросили... І той чоловік мов би завзявся своїми нетактами поглиблювати ту прірву, що є між ним і стрільцями. От хоч би справа М. Балицького. Яке він мав право його тут задержувати?! Вже не згадую про матеріальну втрату, яку ми понесли через те. Найменше 600 корон. Не помогли ніякі представлення. Щойно на моє прохання, що зробить мені особисту прислугу, коли його випустить, обіцяв зробити це по святах. Чи зробить — не знаю”¹³⁾.

Для пояснення треба тут додати, що Уесес Мик. Балицький, співпрацівник редакції стрілецького журналу „Шляхи”, приїхав був у поле до старшин 2 куреня у справах того видання. Отаман Коссак хотів показати тим старшинам своєю командантську владу і задержав його. Та задержка знеможливила висилку перед Різдвом двох нових чисел журналу в кольпорта-

¹³⁾ Н. Гірняк: Організація і духовий ріст УССтрільців, стор. 52.

жу, тому видавництво понесло поважну грошову втрату.

Мимо того Вітовський далі стояв на своєму принциповому становищі примирителя серед старшин і ворога всяких інтриг та непорозумінь на особистому ґрунті. В справі ворожнечі між старшинами 2 куреня і отаманом Коссаком інформував він отамана Гірняка в тому ж листі:

... „Акція проти нього устала, отже Ти і всі другі можуть бути спокійні, що скандалу ніякого не буде. Признаюся, що можу це поставити на мій рахунок. Як мене осудить колись Стрільцтво і суспільність — не знаю. Але боюся, що осуд не буде корисний для мене. Мені закидають, що я у всім занадто скоро йду на компроміси. Але тут немає ніякого компромісу. Вищий інтерес наказував, щоб бодай на деякий час понехати цілу акцію і зайняти вижидаюче становище”.

Зате вповні вдалося Вітовському усунути упередження фронтових старшин до кошових і започаткував їхню співпрацю. Старшини в полі звичайно легковажать старшин у кадрах, бо вважають їх маркирантами. Те саме було і в нашому випадку. Співпраці, ані навіть порозуміння між ними не було, на шкоду для нашої громадської справи. Аж Вітовському раз випало побувати в коші. Це було пізною осінню 1915 р., коли він по семиковецьких боях лікувався в запіллі та жив при тій нагоді в коші. Там він часто обговорював стрілецькі справи з кошовим, отаманом Гірняком і з кількома іншими старшинами коша і так ближче розглянув їхню високовартісну діяльність у різних важливих справах, як прим. набір новобранців-охотників, мимо перешкод і заборон корпусної команди. Ві-

товський високо оцінював ту їх працю, як бачимо з його розмови з кошовим:

„Ти знаєш, коли я так придивляюся вам і вашим клопотам з військовою владою за рекрута, то я відкрито кажу Тобі, що я не витримав би тут одного тижня. Тут можна з ума зійти. Наше життя на фронті, хоч деколи дуже небезпечне, зате не складне. Ми не раз місяцями нічого не робимо, а коли й воюємо, то все з наказу згори. У нас не треба ніякої ініціативи виявляти”¹⁴).

Коли Вітовський вернувся в поле, оповів старшинам те, що бачив у коші, та добув для кошового і його помічників їхню прихильність. Тоді почалася дуже корисна співпраця між фронтowymi і кошовими старшинами УСС на культурному полі. Кіш почав успішно помагати при видаванні згаданого журналу „Шляхи”, що виходив у Львові, матеріалами для редакції й адміністраційною працею. Також обмінювалися вони думками в справі нової ділянки стрілецької діяльності, саме: закладання шкіл у зайнятій Австрією частині Східної України — на Волині. Кіш багато поміг у налагодженні тої справи.

Так вів Вітовський серед старшин у полі дуже важливу діяльність, не допускаючи до розпаношення серед них інтриг і непорозумінь у приватних справах, що заблагнювали життя в Легіоні. Такої діяльності не вмів вести ніхто з молодших, високо-ідейних старшин, за недостатчею досвіду, ширшого погляду на справи, а може й хисту. Лиш один з них мав великий талант провідника й ідеолога, але він зарання згинув, ще в літі 1915 р. Це був чотар Іван Балюк.

¹⁴) Там-же, стор. 49.

4. ДІЯЛЬНІСТЬ ВІТОВСЬКОГО НА ВОЛИНІ

Головна команда австрійської армії наказала в кінці грудня 1915 р. команді корпусу Гофмана призначити трьох старшин УСС стрільців на поборових відпоручників для Легіону в ту частину Волині, яку того ж року зайняли австрійські війська. Отже старання Головної Української Ради і Боевої Управи УСС у тій справі були частинно успішні. Тими поборовими старшинами стали: Сотник Вітовський для ковельської округи, чотар Саєвич для володимир-волинської і чотар Гаврилко для луцької. Їхнє урядове завдання було приєднувати охотників до УСС стрільців, а справжнє — вести культурно-освітню працю серед нашого населення на Волині. Сподівання дістати на Волині охотників до УСС стрільців було безвиглядне, в першу чергу тому, що всю нашу молодь захопила російська влада при відступі з собою. Вітовський не робив навіть ніяких старань у тій справі.

Відпоручники приїхали на Волинь у перших днях лютого 1916 р. Умовини праці на місцях були важкі, бо австрійські військові команди на Волині ставилися до наших висланників дуже холодно, а до української справи вороже.

Листи, які писав Вітовський до отамана Н. Гірняка, так ярко описують труднощі й перешкоди в культурно-освітній праці в Ковельщині, та й попри це так плястично виявляють його вдачу й розуміння обов'язку, що я наведу з них кілька довших характеристичних уривків. У стилі й мові тих волинських листів з-перед пів століття нічого не поправляю. В першому з них, з дня 10 лютого 1916 р. описав він, як прийняли їх у команді 4 австрійської армії:

... „Коли погляд дотичного пана капітана буду вважати за погляд цілого А. К.¹⁵⁾ — а є всі дані до цього — то він у відношенні до нас дуже короткий і ядерний: На Волині є тільки поляки, жида і „ді руссен”, він досі не стрінув ні одного українця. У вербункову акцію не вірить. Як котрий з нас потрапить звербувати бодай одного чоловіка, то він дозволяє надати про це депешу до нього. При тім доволі неделікатно покпивав собі з нас всіх, „щобисьте не спровадили, мовляв, мені тут, перед А. К. цілої компанії¹⁶⁾ за кілька днів”. Важніше для нього що іншого: Що 10 днів має кожний з нас, дорогою через Етаппенстаціонскомандо давати йому писемний точний звіт про свою роботу, де був і що робив, яке успосіблення населення, не тільки т. зв. українського, але і інших народностей. За се я йому вдячний, бо тим дає мені можливість тої роботи, про яку я думав, просвітно-освідомляючої... Справа помічних сил канцелярійних аліміне відкинена. Немає ніяких вербункових комісаріятів, ані канцелярій, є тільки три вербункові комісари¹⁷⁾.

З того ж листа до кошового довідуємося про матеріальні клопоти тих трьох висланників у початку їх волинської діяльності: „Вишли мені і Сасвичеві — оскільки Гаврилко подасть свою адресу, то і йому — найменше по 300 корон. Масш у себе якийсь диспозиційний фонд, як він не вистарчить, то хоч би поодиноким в кожного збери по десятці і пішли сейчас. Повто-

¹⁵⁾ А. К. — команда армії (М. З.).

¹⁶⁾ Слово „компанія” вжите тут у німецькому значенні, себто „сотня”. (М. З.).

¹⁷⁾ Д-р Н. Гіряк: Сотник Вітовський на Волині. „Новий Час” з 10 вересня 1934.

рюю сейчас, бо остаюсь я і другі без сотика. Дорожня страшна”.

Є в тому листі цікаві дані про вигляд волинських міст під австрійською окупацією: В Луцьку і Ковлі всі написи на урядах і крамницях — на підставі заряджень австрійських властей були німецькі, денед польські, українських ні сліду. В Луцьку оголошення окружної команди і часопис „Луцькі Відомості” друкували в трьох мовах: німецькій, польській і нашій. На вулицях були в продажі львівські часописи „Діло” й „Українське Слово”. Це послідне мало збут серед українців-воєнків з австрійського трену. В Ковлі не вдалося Вітовському найти якийсь наш часопис. Було там польське „Заммельштелле” (себто збірна станиця — М. З.) і крутилася маса польських легіоністів. Незабаром мало прийти їх ще більше з фронту, щоб перевозити в околиці реквізиції.

В другому листі, писаному три дні після першого, писав Вітовський до кошового:

„В А. К. не згодилися на прибрання собі ніяких помічних сил, супроти чого я сказав Сасвичові, щоби Кузьмича і тов. відправив знова до Тебе. Тимчасом удалося Сасвичові за посередництвом Ет. Ст. К-до задержати їх, а навіть відіслати Романкова Гаврилкові. Зібравши все до купи: сильний вітер в очі. Знаю, на чім я лишив Гаврилка, а з нинішного листа Сасвича бачу, які відносини у нього. З того виходить, що я маю найпоганішу позицію. Не знаю, як буде виглядати на селах. Сасвич вибирається завтра, я їду вже нині вечером... В Ковлі не найшов ні одного українця. Під тим зглядом о много краще стоїть Сасвич. Там є свідомі міщани”.

Зі змісту тих обох листів ясно бачимо, яке важке було становище Вітовського наслідком заборони мати помічників у праці й неприхильности високих військових команд. Сумний стан національної свідомости в північній частині Волині бачимо з факту, що в Ковлі він не найшов ні одного свідомого українця, щоб поінформуватись у справі праці на селах.

У листі до кошового з 1 квітня маємо цікаві дані про обставини його праці: „Згадкою, що Саєвич пише просторі звіти, даєш мені посередно пізнати, що і я повинен те саме робити. Рація, ще й велика рація, лишень в тім біда, що С. має Кузьмича, Романкова і ще там когось, а я сам. Товчусь по селах, як Марко по пеклі, їду в село по два і три рази — навіть, як там нема „верлюстіге”¹⁸⁾. До писання про вражіння нема охоти, ні часу, ні сили. Зате над звітом до А. К. сиджу часом цілий день. Числюся з тим, що мої звіти читають не тільки К-офіц.¹⁹⁾ в 4 А. К., але що вони йдуть даліше і вище і тому над стилізацією одного аркуша треба собі добре лоба нам’яти. От що тут багато говорити. Тут треба робити, робити, робити, доки можна, бо не все завтрішний день буде подібний до нинішнього. З mocno обширним матеріалом в справі релігійній їду завтра рано до А. К. . . . Що дав би я за це нині, коли б міг знати, чи в своїх письмах до АОК²⁰⁾ порушила ЗУР²¹⁾ релігійну справу і в яким напрямі. А ця справа така дуже пекуча! І скільки багато інших

18) „Охотників до військової служби”. (М. З.).

19) Kundschaftsoffiziere, себто старшини для розвідки. (М. З.).

20) АОК — головна команда австрійської армії. (М. З.).

21) ЗУР — Загальна Українська Рада. (М. З.).

справ! А так пишучи щонебудь думаю, думаю і микаю волосся з моєї лисої голови. Бо ж в чімнебудь можу піти в розріз з „вищою нашою політикою”, бо я ще далекий від виробленого політика, хоть у Січовім Війську уходив за дипломата. На всякий случай в який небудь спосіб подані мені до відома ухвали ЗУР в волинських справах були б мені директивами” . . .

Про свою підготовну й освітню працю не писав Вітовський ані до часописів, ані до нікого, крім кошового, бо прилюдне обговорювання тих справ дало б було полякам інформації та спонуку робити перешкоди в тій праці, або й ударемнити її зовсім. Мабуть тому була у Львові мова серед політиків і культурників, що він має на Волині найменші успіхи. В новому його листі до кошового видно невдоволення з такої безосновної критики:

. . . „Під час мого переїзду через Львів я міг обсервувати щось, як би негодування патріотів на таку мою „діяльність”. Що ж пораджу, що не маю сприту Саєвича й бігме, повір мені Нечипоре, я сам себе питаю нероз, чи якраз я є „дер ріхтіге Манн ан дізен пляц”²²⁾. З мене говорить не зневіра, бо вірю, що слід роботи таки останеться, але наші люди хочуть фаєрверків, дописей, крику, а я тої приємности зробити їм не можу й не хочу, бо всяка допись потягає за собою контр-акцію, кожний фаєрверок отуманює, обманює галицьких читачів, а всякий крик радости, чи т. зв. болю зовсім непотрібний, бо безуспішний . . . Доволі прикро запечатувати свою стрілецьку кар’єру прізвищем „маркіранта”, бо так у стрілецтві називають кожного, хто не може бодай хвиливо відпочати над Стрипою. Бо в по-

22) „Відповідна людина на те місце”. (М. З.).

рівнанні до всякої іншої роботи там найбільше маркірується, розуміється з виїмком дійсно горячих днів.

„З виїмком кільканадцяти сіл, зайятих евакуованими польськими родинами, я об'їхав і обійшов цілий вже свій округ. Знаю його краще, чим всі пани з Крайскомандо разом до купи”...

В початку червня почалася широко zakresна московська офензива. Саме тоді покінчив Вітовський — по докладному запізнанні з тереном праці: з волинськими селами і з селянами — підготову до відкриття одинадцяти народних шкіл. Це був значний успіх, що приніс йому велику втіху. В листі до кошового, з дня 3 червня, писав він про той свій важливий осяг:

„На російську офензиву я приладив свою офензиву: одинадцять шкільних будинків упорядкованих, діти списані, вчора дістав з Крайскокоммандо дозвіл і приречення помочі в заложенню тих всіх 11-ти українських шкіл. Сьогодні вислав у Львів Палащука по шкільні книжки і по учителів... До газет не пишу ані слова”.

З цього листа бачимо, що Вітовський здобув уже впливи і пошану в ковельській окружній команді, коли дістав не лиш дозвіл на відкриття шкіл, але й обіцянку помочі. Також мав він уже помічника в праці, УССтрільця.

В тому ж листі пише Вітовський про одну подію, яка виявляє, що своєю працьовитістю і прикметною йому, повною гідности поведінкою, та й вдумливими звідомленнями про свою діяльність і помічення в терені, які він вислав до команди 4 армії, добув він пошану у тої команди. Це виявилось, коли в вересні 1916 року приїхав був туди головний командувач австрійського східного фронту, баварський принц Оскар. На

прийнятті було багато високих і найвищих старшин. З Вітовським завели вони довгу й інтересну розмову на українські теми. „З тої розмови” — писав Вітовський кошовому — „можна би створити бодай кілька передовиць в „Ділі”, до чого ні заміру, ні охоти не маю. На всякий случай — найперший раз в життю сам себе похваляю — ні старі, ні молоді наші не могли би мені закинути, що я в тім дні зле їх репрезентував”.

Ворожий наступ — т. зв. офензива Брусілова — відсунув австрійський фронт значно назад. Наслідком того опинилося в ковельській окрузі багато виселених українських родин. Військова влада зладила для них табори і при окружній команді почав діяти окремих реферат для справ виселенців. Завідувати тим рефератом доручено Вітовському. Про ті новини написав він кошовому в грудні того ж року таке:

„Я залустив вже тут корінь, себто стався конечно потрібний... Я став на становищі, що я є... зовсім нормальний урядник окружної команди, а з того виникає, що за полагодженням всяких справ не потребу ходити до поодиноких референтів, як сторона, тільки полагоджую їх „колеженсько”. Як вже знаєш, називаюся урядово Евакуіртенреферент, маю їх 23 тисячі душ, т. зв. Мілітервіртшафтен²³⁾ мають доставити мені збіжжя, бараболь, а я маю zorganizувати і перевести апровізацію виселенців. Збіжжя мало, виселенців багато, роботи дуже багато... Справа шкільна іде зовсім добре²⁴⁾.

²³⁾ Військові господарства. (М. З.).

²⁴⁾ Д-р Никифор Гіряк: Сотник Д. Вітовський на Волині. „Новий Час” з 10 вересня 1934.

Так став Вітовський самостійним референтом у вищій військовій команді й опікуном наших виселенців. Тепер мав він змогу, мимо навалу праці, успішніше вести освітню діяльність. Вона набрала під кінець 1916 року великого розмаху. Тоді почав він організувати нову освітню ділянку — курси для неписьменних. У тій справі сталася затримка з причини неточности в праці Бюро Культурної Помочі у Львові, яке завідувало підмогою для волинських шкіл. ту неточність ганив Вітовський у послідному свому листі до кошового:

... „В цім місяці хотів я знов розмахнутися і бодай 3-4 школи додати. В тій цілі просив листовно, щоб подав мені стан готівки фонду і бюджет²⁵). Стрільців більше спроваджувати сюди не можу, тому я писав йому, що нові школи треба буде обсаджувати новими людьми, цивільними, яких треба оплачувати. Тому хотів я знати стан фонду і бюджет. Не мож чей-же на сліпо і на свою відвічальність спроваджувати сюди людей і ждати на вістку зі Львова: „Фонд вичерпаний”. Бюджет хотів я знати ще й тому, щоб зорієнтуватися в видатках і взагалі могли оперувати чимсь певним, а не повітрям. На це дістав я відповідь: „Ковельщина може дістати з Б. К. П. місячно — до вересня — по 500 корон. Щодо спровадження цивільних учительських сил порозумітися з Мартинцем²⁶). Отже стан фонду остався для мене урядовою тайною і надальше, бюджету я не бачив, а в який спосіб маю порозумітися з М.

²⁵) Вітовський просив про те голову Бюро Культурної Помочі, пана К. (М. З.).

²⁶) Проф. Гнат Мартинець, поручник австр. армії, визначний педагог і діяч, був тоді посадником у Володимирі Волинському. (М. З.).

(бо листовний не все добрий) — то Бог зна. Вже місяць тому написав я до д-ра К. по 200 букварів Солтиса для курсів неграмотних. Отже шановне Б. К. П. не могло досі того зробити, мимо того, що вже знало, що стрільці книжки перевозили. На цім інтересі стратив я цілий зимовий місяць, коли найкраща була пора для науки... Тепер тут все працює, як машина. Хочемо видати Альманах Волинський. До Володимира Волинського я віднісся в тій справі, щобони те саме зробили у себе, так, що Альманах вийшов би в двох книжках. Матеріяли незвичайно цікаві. Навіть малярські шкціци будуть дуже гарні”... .

Праця Уесесів на Волині нагло перервалася — по 15 місяцях — у квітні 1917 р., бо комісарів УСС військова влада відкликала, разом з кільканадцятьма Стрільцями, що там учительовали. Це сталося за старанням польських політиків, що мали весь час війни поважні впливи в головній команді австрійської армії та в міністерстві війни. Загальна Українська Рада і Союз Визволення України почали були старатися відновити волинські комісаріяти. Одначе буржливі й радісні політичні події, що відбувалися в Східній Україні по вибуху революції, відвернули увагу наших політиків і УССтрільців від справи волинських комісарятів і так вона втратила актуальність.

В половині квітня 1917 р. опинився Вітовський у коші УСС.

У листах Вітовського до кошового, що так плястично виявляють його вдачу й осяги та труднощі його праці на Волині, є також цікаві замітки про важливі справи Уесесів. Наприклад, битву на Лисоні, найкривавішу з усіх стрілецьких битв, оцінив він зовсім інакше, як інші наші діячі. Коли одні висказували

жаль з приводу важких утрат, другі втіху, що Уесеси відзискали давню славу і здобули нове признання вищих команд, Вітовський говорить про неї так: „Страхи УСС непропорціонально великі, головно в офіцерським корпусі. Послідні бої (Потутори-Лисоня) дали однак одну велику науку: Коли хто болючо подразнить амбіцію неслухним закидом, може діждатися, що та „банда” заміниться в таких, якими стрільці тепер себе показали. Той „фізикальний” досвід коштував нас дорого, але ми його маємо. Я генералізую його на цілу суспільність і відчуваю певного рода успокоєння. Ми ще не зникчємніли зівсім”.

Або інша його оцінка — на реагування декотрих старшин коша Уесесів з приводу зміни австрійської політики літом 1916 р. в нашу некористь. Австрійська влада почала підготовляти, на втіху полякам, відокремлення Галичини, без безпеки наших прав. Старшини в коші дискутували на ту тему і дійшли до роспучливого висновку, що по війні прийдеється їм емігрувати. Кошовий згадав про ту дискусію в листі до Вітовського, а він гостро зганив ту думку:

„З твого листа бачу, що Ви всі таки остали неправними оптимістами і ждете, що якийсь деус екс махіна в послідній хвилині змінить все тільки тому, щоб Вам приємність зробити. Не хотів би я розбивати вам Ваших надій, але й не можу їх поділяти. З тим вяжеться також справа евентуальної повоевної еміграції. Я не можу зрозуміти, як Ви там взагалі на таку думку могли впасти. Чи не відчуваєте цілої нікчємности такої роботи? А з ким і на кого оставили б цілу масу? То, щоб забезпечити собі по філістерськи своє існування, не завагалибся „накивати пятами?”... Таж у нас майже вся молода інтелігенція вигинула, так

само, коли не гірше, і по другім боці²⁷⁾ — і кожна одиниця, що не буде безглуздим страхом підшита — йде в нашім національнім курсі на вагу золота. Ви хиба серіозно не думали, коли про те говорили”... .

В цій оцінці бачимо, як на долоні, сильний характер, безумовну, героїчну ідейність і політичну передбачливість Вітовського.

Осіню 1916 р., в пору, коли він працював на Волині, сталася важна подія в його приватному житті: він одружився. Два тижні по одруженні вернувся з відпустки на Волинь.

**

Про освітню працю Вітовського і двох його товаришів-комісарів та кільканадцятьох Стрільців, що вчителювали в волинських школах, написано було мало й уривково, та й це тепер недоступне, або важко доступне, бо друковане пів століття тому, в журналах і часописах. Існував лиш один документ, що подавав точні дані про освітню працю в Ковельщині, та про бідкування волинського населення в важких воєнних обставинах. Це „Волинський Записник” Вітовського. Той вартісний документ находився в архіві Союзу Визволення України у Відні. Про нього написав був колишній член того Союзу, Андрій Жук, статтю в часописі „Український Прапор”, що виходив по війні в Берліні. З того часопису беру ці відомості²⁸⁾.

Автор змалював у тому Записнику господарські й культурні обставини, які застали на Волині ті три комісари Уесесів. Відступаючи москалі насильно евакуювали велику більшість населення. Інтелігенція та-

²⁷⁾ Себто в Наддніпрянській Україні. (М. З.).

²⁸⁾ „Український Прапор”, ч. 21 з 1927 р.

кож не лишилася на місцях. Решта селянства, що лишилася, терпіла поневірку і визиск чужої армії. Також польські легіоністи господарили на Волині по своєму. Вітовський нотував руїну господарства Волині та нужду населення, що попало з дощу під ринву. Також оба другі комісари звернули пильну увагу на господарську сторінку життя селянства і старалися допомогти йому. В Записнику було чимало матеріалу для пізнання вдачі й духовости Вітовського. Згодом опинився той Записник, разом з іншими документами про діяльність УССтрільців на Волині в музею Визвольної Боротьби в Празі. Дальша його доля невідома.

5. З ДІЯЛЬНОСТИ ВІТОВСЬКОГО В РР. 1917-18

По повероті з Волині перебував сотник Вітовський якийсь час у коші, а згодом перейшов до вишколу, де став адьютантом команданта, отамана Тарнавського.

Тої незабутньої весни захоплювали і хвилювали Уесесів епохальні події в Східній Україні. Центральна Рада і її провідницька діяльність, та великі її осяги, стихійне ширення національної свідомости серед інтелігенції, міщан і частини селян, творення окремих українських військових частин, — усе те було неймовірне, п'янке. Мрії Стрільців і їхня заповітна мета ставали дійсністю. Такі події, а також прихвильність українських частин на фронті, проти Стрільців, спонукали їх скликати нараду, що дальше робити. Вона відбулася в коші 27 травня 1917 р., під проводом Вітовського. В ній прийняли участь висланники з поля, з вишколу і з коша, від старшин і підстаршин. Нарада повинна була вирішити, чи Легіон, що створився, як добровільна формація, повинен дальше боротись по сторо-

ні Австрії, чи повинен розв'язатися²⁹⁾. З огляду на сильні докази опозиції та й на важливість справи, передано її для кінцевого вирішення нашому політичному проводові. По жвавій і бурхливій дводенній нараді, наш провід вирішив, що з політичних причин Легіон повинен існувати дальше³⁰⁾.

Факт, що найповажніша і найповніш репрезентована з усіх стрілецьких нарад вибрала своїм предсідником Вітовського, доказує, що всі три формації Стрільців уважали його своїм ідеологічним провідником.

**
*

Під час наступу Керенського попав під Конюхами в неволю майже весь Легіон, себто курінь, під командою отамана Кікаля, чеха. Лишилася лише частина скорострільців, кілька технічних частин і гуцульська сотня, що саме тоді вернулася з Буковини. Три тижні по тому наступі почала Австрія свою офензиву і без труду відібрала від здеморалізованих агітацією і сваволею москалів решту Галичини. По одностижневому поході, з невеликими боями, станули австрійські частини над Збручем. Стрільці, приділені тимчасово до австрійських частин, нетерпеливо дожидали приходу з коша нового Легіону. В жовтні стягнуто ті стрілецькі частини до села Залісся (в Чортківщині). Туди ж прибув з вишколу Уесесів новий курінь під проводом отамана Мирона Тарнавського. Його адьютантом, як і в вишколі, був Вітовський.

---

29) Степан Ріпецький: Українське Січове Стрілецтво, стор. 180.

30) Там-же.

В листопаді прийшли вісті про важливі події на сході, про упадок влади Керенського, про захоплення влади в Московщині більшовиками і про третій універсал Центральної Ради, що проголосив майже незалежну Українську Республіку. Вітовський піддав старшинам думку написати просьбу до корпусної команди, щоб дозволила відсвяткувати ту важливу, радісну для всіх українців подію. Коли старшини підписали те письмо, отаман Тарнавський поклав під ним свій командантський підпис, із заміткою, що поручає його до прихильної полагоди. Однак корпусна команда заборонила те святкування. Отамана завізвали до корпусної команди, де не обійшлося йому без гострих докорів. Незабаром Стрільці дізналися, що дістануть іншого команданта.

В грудні 1917 р., коли Легіон стояв близько Збруча, як запас, у гуштинському лісі, відбулася в селі Гуштині таємна нарада стрілецьких старшин. Спонукою до неї була нова небезпека прилуки Галичини до новоствореної автономної польської держави. Це обіцяли полякам Австрія і Німеччина.

На нараді запропонував підхор. Дмитро Паліїв, щоб Стрільці, на знак протесту, зірвали з Австрію і перейшли в Східню Україну, служити нашій державі. Про вислід наради рішив виступ сотника Вітовського. Він твердив, що Стрільці повинні лишитися на місці, бо їх роля ще не скінчена. Вирішення цієї справи передано згідно, окремою спільною резолюцією, Українській Парляментарній Репрезентації у Відні, яка на нараді 5-7 II 1918 вирішила не розв'язувати Легіону УСС.

Першого дня Різдва, коли старшини з отаманом Тарнавським були зібрані в харчівні, зголосився теле-

фоном, зі стації в Борщеві, новий командант Легіону, сотник Осип Микитка. Вечором відбулося прощання з отаманом Тарнавським.

На тому прощанні був приявний уже новий командант. Воно було хвилюючою подією, завдяки старанням і промові Вітовського. Він завчасу звернув старшинам увагу, щоб не сказали того вечора ні слова по німецьки, щоб новий командант бачив нашу непоступливість і не думав вводити у нас австрійські порядки. Також дбав, щоб між піснями, які співали старшини, не було невідповідних для поваги свята.

За столом спершу мало розмовляли. Наш гість, знаний на Поділлі діяч, о. Матковський, підняв тост. Він говорив, що наша громадськість занепокоєна тим, що загально шанований отаман Тарнавський покидає Стрільців, вона бажає бачити його скоро знову серед стрілецької братії, яка щиро до нього прив'язана.

Отаман відмовився від промови, він, мовляв, не є добрим промовцем, і попросив Вітовського, хай його виручить. Цей подумав хвилину і піднісся зза стола. З нього був небуденний промовець, найкращий між Стрільцями, вмів він переконувати й захоплювати: „Січові Стрільці — говорив він — це організація передусім і наскрізь політична. Про це мусить пам'ятати кожночасний її командант. Він є не лиш провідником військового відділу, але має також визначне й відповідальне становище серед нашого народу. Бути провідником Стрільців — це велика честь, але й важкий обов'язок. Наш отаман став жертвою труднощів того становища і тому покидає нас. Не принизив він у важну хвилину Стрілецького прапора! Його діти зможуть з гордістю сказати: „Мій батько був командантом Січових Стрільців”. А наші діти, як хто з нас матиме їх,

зможуть відповісти також з гордістю: „А мій батько служив під його командою!” — Свою промову закінчив він окликом: „Наш отаман Тарнавський хай живе!” — а старшини тричі відгукнули щиро і грімко: „Слава!”³¹⁾.

З отаманом Тарнавським покинув Легіон у полі також Вітовський. Мабуть лише вплив яркої індивідуальності Вітовського спонукав був отамана, фахового старшину австр. армії, до такого відважного вчинку, як командантський підпис під тою просьбою стрілецьких старшин. Про взаємини їх обох у тому часі подав отаман у своїй автобіографії зв'язку, але важливу згадку:

„Короткий час мого командування УСС був тим цікавий, що часто доводилося стрічатися з Вітовським, тоді моєю правою рукою. Знаючи, що не побуду довго на своєму теперішньому становищі, я старався підготувати його до самостійного ведення Легіону. Під час таких лекцій ми заводили довгі балачки, що вибігали далеко поза межі, дозволені нашими одностроями. Вітовський, вдача палка, ідейно-фанатична, змальовував міцними словами міражі з недалекого прийдешнього, барвисто, переконливо, поетично. В його голосі бренив тоді шляхетний патос людини, що кожне слово нагріває до червона в горнилі свого серця і оформлює його в майстерні глибокого знання”³²⁾.

Отаман Тарнавський і сотник Вітовський відійшли з Легіону в початку січня 1918 р. Місяць пізніше за-

31) Мій нарис під заг.: „УССстрільці в 1917 р.”, в Календарі Червоної Калини за 1927 рік.

32) В. Ласовський: Генерал Тарнавський, репортаж, Львів, 1935 р.

існувала подія, що гриміла на всю Європу. Це був мир Німеччини й Австрії з Україною — перший мир першої світової війни. Для нас був він просто епохальний, бо три великі держави і одна менша підписали документ про нашу суверенну державу. Тим договором прилучено до нашої держави також сильно оспорювані поляками наші землі — Холмщину й Підляшшя.

Центральна Рада не мала сили побороти большевиків і попросила на поміч німців. З ними пішли в Східню Україну також австрійські війська. Коли австрійці прийшли до Кам'янця, сотник Вітовський дістав доручення вибрати з Легіону сотню найкращих стрільців і прилучитися з нею до групи полковника Іца. Сотня дістала завдання інформувати населення про приятельські заміри Австрії супроти України, та з'єднувати його прихильність для Осередніх держав³³⁾. Вітовський вибрав собі чоти: хорунжого В. Калини, хор. Біляча, підхорунжого Романюка і підхор. Палієва. Паліїв відійшов незабаром до Жмеринки, з подібним завданням, в розпорядження отамана Тарнавського, а на його місце прибув з чотою хор. Верховий.

Чоти Романюка і Верхового діяли кожна самостійно, а Вітовський ішов з півсотнею, з чотами Калини і Біляча. Про коротку, але важливу тодішню діяльність Вітовського подав мені інформації д-р В. Калина. Отже сотник займався виключно політичною стороною їхнього завдання, а військову передав хор. Калині. По селах волочилися ще большевицькі банди, а відділ ішов, згідно з наказом, 15-20 км. перед австрійськими частинами, тому треба було дбати про безпеку. Хор. Калина висилав стежі, які перевірявали си-

33) Осип Думін: Історія Легіону УСС, стор. 250.

туацію в кожному селі, заки вступила до нього півсотня Уесесів. На дорогах, при вході до села, розставляв стійки і держав частину стрільців у поготівлі весь час, коли півсотня була в селі. Тому лиш інколи і не довго мав час бути на зборах, які скликавав сотник і чути щось з його промов.

У одному селі недавні салдати вигукували і підбурювали зібраних селян, але слухаючи промову Вітовського, поволі мовкли і врешті зовсім примирилися. Лиця слухачів-селян на початку були недовірливі і насторожені, але в ході промови розпогоджувалися. В декотрих селах ставилися мешканці до Стрільців прихильно й угощали їх. У одному селі, спершу непримирно настроєному, підбурював слухачів проти „австріяків” один дід. Але більшість, головно молодь, сподобала собі сотникову промову і дід мусів замовкнути.

Квартирували у селян. Сотник і оба хорунжі приміщувались разом. Кватири підшукувала стежа. В одному селі мали вони з приміщенням смішну пригоду. Був пізній вечір. Старшини не могли дістатись до хати. На їх стукіт і мову ніхто не обзивався. Хор. Калина голосно загрозив, що вони розіб'ють замок, щоб дістатись, але й це не допомогло. Тоді загрозив він, що спалять хату. Аж на це обізався з хати наляканий дід плачливим голосом, що він з дитиною, тому боїться відчинити. Так почалася між ними розмова, дід успокоївся і відчинив. По довгій приятній розмові спитав сотник, де ж та дитина. Дід показав, що на печі. Тоді злізла з печі доросла дівчина-красуня, років із 18. Коли старшини побачили таку „дитину”, щиро сміялися і вона з ними. Вона вже не боялася їх, бо чула їх розмову з дідом.

Так ходили вони по подільських селах, як „шпіца групи Іца”. Та діяльність Вітовського тривала зо три тижні. Само собою він не провадив австрійської пропаганди, лише пояснював селянам спершу, хто вони є, а далі програму Центральної Ради, підкреслював вартість для всього народу державної незалежності України і ясував теперішню ситуацію: Берестейський мир і прихід австрійських і німецьких військ, запрошених Центральною Радою, щоб допомогли вигнати большевиків.

Австрійські команди скоро зорієнтувалися, що большевицькі банди слабосилі та й населення спокійне. Вони наказали скорий похід, переважно залізницею, в напрямі Миколаєва й Одеси, щоб зайняти якнайбільший простір України в суперництві з німцями. Стрільцька пропаганда не була вже їм потрібна, отже поприділювали чети УСС до найближчих етапних команд. Ті вживали їх, як сторожу складів із захопленим військовим майном України. Сотника Вітовського приділили, як помічника, підполковникові Тарнавському, що був тоді референтом цивільних справ при австрійській команді в Жмеринці.

6. ЛИСТОПАДОВИЙ ЗРИВ

У вересні 1918 р. заіснували події, що виявили близькість кінця війни і програу Німеччини й Австрії. У Франції сильна офензива французьких, англійських і американських військ почала на велику скалю перемагати німців і вони відступали щораз дальше. А в дні 29 вересня скапітулювала перед військами Антанти Болгарія, заатакована з півдня, від сторони Греції. Так обі держави станули перед програю. Особли-

во для Австро-Угорщини була вона дуже близька, бо не було з кого створити на Балканах новий фронт.

Отже Австро-Угорщина перша подумала про мир. Вона й Німеччина звернулися 4 жовтня до президента США Вилсона з пропозицією почати мирові переговори на основі його 14 мирових точок. Від того дня переломові історичні події здоганяли одна одну в щораз скорішому темпі. І так автономна Польща, яку створила Німеччина, в 1916 р., відвоювавши її від Росії, проголосила в дні 8 жовтня свою незалежність. Днем пізніше польські політики у Відні поставили до австрійської влади вимогу віддати польській державі всі ті землі, на яких польський нарід має „історично і культурно домінуюче становище”⁸⁴).

Дня 12 жовтня запросив цісар Карло на авдієнцію представників парламентарних клубів. Чехи сказали, що хочуть самостійної держави, а поляки — що вони прийшли попрощатися, бо вже переходять до своєї незалежної держави. Наші послы заявили, що хочуть творити українську державу в межах Австрії. Одначе цісар не обіцяв їм навіть тоді відділення нашої частини Галичини від польської. Вони були розчаровані . . .

Дня 16 жовтня видав цісар відозву до своїх народів, в якій обіцяв перетворити Австро-Угорщину на федерацію національних держав. Одначе на другий день прийшла відповідь від Вилсона, що він, Вилсон, змінює свою думку і що США не вдоволяються самоуправою для народів Австро-Угорщини, лише вимагають для них права самим вирішувати свою дальшу долю. Вилсонова відповідь засудила Австро-Угорщину на смерть.

⁸⁴) Осип Думін: Історія Легіону УСС.

На основі цісарської відозви з 18 жовтня створили народи Австро-Угорщини свої національні ради, але ні один з них не бажав належати до неї дальше. Лише наша Національна Рада, створена 19 жовтня у Львові з наших послів і з мужів довір'я, з Галичини і Буковини, держалася ще Австро-Угорщини. Її президентом вибрано д-ра Євгена Петрушевича. Національна Рада вирішила, що Західньо-Українська Держава, яку вона створює з української Галичини, Буковини і Закарпаття, не приєднається покищо до нашої держави над Дніпром, бо гетьманова влада залежна в великій мірі від німців і австрійців, а тепер по їх воєнній прогрі, ще й від москалів, які хочуть відновити царську Росію.

Національна Рада поділилася на три делегації: Одна, головна, у Львові, друга для Буковини в Чернівцях, третя для переговорів з австрійською владою у Відні. Тому, що Західньо-Українська держава мала лишитись тимчасово у зв'язку з Австрією, переговорювала її віденська делегація з австрійськими міністрами, щоб вони передали нашій Національній Раді, на основі точок Вилсона, владу в Галичині. Одначе ті міністри видвигали в переговорах усе якісь нові труднощі, щоб відкласти передання влади, хоча признавали право нашої нації на ті території. Так минав день за днем, кожний з них повний далекосяжних історичних подій, а голова віденської делегації, президент Петрушевич, усе ще не мав ніяких конкретних досягів.

Нові події хвилювали нашу віденську делегацію: Відлучилася від Австрії Угорщина, від неї — хорвати, відходили від Австрії поляки, створивши 28 жовтня в Кракові загрозливу для нас Ліквідаційну Комісію, щоб вона перебрала в Галичині владу в імені

польської держави, чехи створили в тому ж дні, разом зі словаками, незалежну державу, зробили те саме навіть австрійські німці. Словом — земля горіла під ногами, а наша справа у Відні все ще не рушила з місця. Врешті, в кінці жовтня, обіцяв прем'єр Лямаш нашій делегації — післати доручення намісникові Галичини, графові Гуїнові, щоб передав владу нашій Національній Раді. Це був зі сторони прем'єра обман, бо, як виявилось пізніше, австрійська влада передала тайком полякам 27 жовтня владу над усею Галичиною³⁵).

Львівська делегація Нац. Ради діяла так повільно, як за мирних часів. Вона оформилася аж по тижневі, 27 жовтня. Її головою вибрано д-ра Костя Левицького. Саме тоді докотились до неї загрозливі події. Польська Ліквідаційна Комісія оголосила, що вся Галичина належить до польської держави і що їй підлягають усі державні, крайові та громадські уряди. Вона доручила державним установам у всій Галичині урядувати в імені Польщі. У відповідь на те оголосила Національна Рада, що польська Ліквідаційна Комісія вдерлася тим своїм рішенням в суверенні права Української Держави, тому всі уряди на нашій території повинні вважати те зарядження протизаконним і не виконувати його. Якщо котрийсь орган влади діяв би згідно з тим наказом, громадяни Української Держави повинні відмовити послушну.

Так нагло наблизився польсько-український зудар.

Якими ж військовими силами розпоряджала Національна Рада?

---

³⁵) Думін: Історія Легіону УСС, стор. 266.

Коли в серпні 1918 р. стало ясно, що Австрія держиться твердо орієнтації, прихильної для поляків і не збирається відділити східну частину Галичини від західної, хоча до того зобов'язалася в таємному доповненні до Берестейського миру, почали наші політичні діячі думати про потребу організувати військову силу, на випадок польських посягань на наш край. Українські Січові Стрільці були далеко, в Східній Україні, а перенесення їх до Львова, чи загалом у Галичину, знеможливіляли поляки своїми впливами. Отже треба було творити збройну силу з наших вояків, у австрійських частинах, стаціонанованих у Львові. Для тої цілі вибрано комісію; д-ра Назарука, д-ра Барана, д-ра Панейка й ін. У зв'язку з їх стараннями постав у Львові, в половині вересня Військовий Комісаріят, до якого входили: пор. І. Рудницький, четар Л. Огоновський і ще кількох старшин. Він занявся освідомлюванням вояків-українців у львівських кадрах і частинах. Праця йшла повільно, бо ніхто не сподівався, що нашого війська могло б бути потрібно скоро. В першій половині жовтня доповнено Військовий Комісаріят новими членами, між ін. делегатами від Легіону Уесесів. До нього ввійшли: Отаман Н. Гірняк, як зв'язковий між Військовим Комісаріятком і Стрільцями, четар В. Старосольський і підхор. Дм. Паліїв, якого відразу призначено на організаційного референта.

Військовий Комісаріят обходився довго без команданта, бо сотника Вітовського пізно намітила на те місце Нац. Рада — ок. 18 жовтня — і збори старшин УСС — дня 24 жовтня. Під кінець жовтня вибрано у Львові, як його заступника, пор. Бубелу. Він очолював Військовий Комісаріят кілька днів. Дня 29 жовтня прийшов Вітовський і перебрав провід.

Військовий Комісаріят почав працювати в скорому темпі аж у половині жовтня, коли Австрія почала валитись. Підхор. Дм. Паліїв, як організаційний референт, поширив працю на провінційні міста, де були коші галицьких полків, як Коломия, Станиславів, Перемишль, Золочів та ін. Аж до тої пори праця велася лише в кошах і частинах, що були у Львові. Майже в усіх них вояки-українці творили більшість. Добірні підстаршини, свідомі й щирі українці, говорили тим воякам з наказу старшин-заговірників, на окремих збірках, між ін., що скоро можуть настати події, коли треба буде стати зі зброєю в обороні Галичини і загалом української справи. Також читали і пояснювали їм сенсаційні політичні новини.

З Відня приходили від нашої тамтешньої делегації інструкції, щоб не починати ніяких військових кроків, бо австрійські міністри передадуть нам владу мирно. І львівська делегація Національної Ради чекала. Вітовський був 30 жовтня на засіданні Національної Ради та поінформував її членів про осяги і стан праці у Військовому Комісаріяті. Мимо небезпечної політичної ситуації він згодився почекати ще з переворотом.

Однак ранком 31 жовтня рішився він діяти негайно, бо заіснувала безпосередня небезпека, що Австрія передасть владу полякам. Польська Ліквідаційна Комісія заповіла свій приїзд до Львова на день 1 листопада й оголосила це в часописах. Часописі з 31 жовтня принесли ще одну, дуже вимовну вістку, що польська влада призначила для Галичини комісаря, князя Чарториського, з осідком у Львові. Для Вітовського ситуація була ясна. Він скликав ще ранком засідання Військового Комісаріяту, якого члени прийняли йо-

го плян: Роззброїти військо Австро-Угорщини у Львові і на провінції найближчої ночі.

Не було часу передавати ту справу на обговорення і рішення Національної Ради. Висланники Військового Комісаріяту метнулися пошукати молодих людей, що негайно поїхали б, як кур'єри до провінційних міст з наказами і дорученнями: Роззброїти австрійське військо і перебрати владу в імені Національної Ради. Треба було негайно устилізувати і переписати ті численні накази. Всіх їх підписав Вітовський сам, як командант Військового Комісаріяту, бо віддати їх до підпису голові Нац. Ради, себто на рішення її львівського пленуму — це забрало б забагато часу, та й вислід наради не був певний. В год. 2 по полудні почали роз'їздитись кур'єри, переважно студенти теології.

У студентській харчівні вишукували в полудне висланники Військового Комісаріяту певних наших старшин, що мали відпустки на студії, та повідомляли їх, щоб прибули на 8 год. вечора до Народного Дому на нараду в дуже важній справі.

Перша частина наказу до Військових Комітетів на провінції була однакова: В ночі з 31 жовтня на 1 листопада Українська Національна Рада переймає владу над українськими землями Австро-Угорщини. Тої ж ночі українські військові частини займуть Львів. Друга частина наказу була різна. До УССтрільців була така: „Всі частини УСС-ів мають переїхати до Львова. Війвові частини, що знаходяться в Чернівцях, мають виїхати зараз, не гаючи ні хвилини часу. Труднощі в доставі потягів опанувати силою. Переведення акції в Чернівцях оставити 41 п. піхоти”. — До Окружного Військового Комітету в Коломиї друга частина була така: „Після одержання цього наказу негайно опану-

вати місто. Оставити відповідну до місцевих потреб залогу, решту війська вислати негайно до Львова. Оскільки Станиславів потребував би допомоги, слід її уділити”³⁶).

Не було в нас іншого старшини, що мав би таку популярність і пошану, як Вітовський. Ця обставина придалася тепер незвичайно, бо його підпис вистачив для виконання перевороту. Ядерна думка і стиль тих наказів виявляють, що писав їх він сам.

Тимчасом перед полуднем того ж дня, 31 жовтня, члени Національної Ради, зібрані на засідання, денерувалися з огляду на заповіджений на найближчий день приїзд Ліквідаційної Комісії та чекали на д-ра Цегельського з інструкціями від віденської делегації. Він приїхав коло полудня з вісткою, що австрійська влада вже згодилася передати владу в Галичині Національній Раді. Таку інструкцію одержить, мовляв, намісник у Львові.

Депутація від Національної Ради вибралася в тій справі до намісника, однак той не згодився передати владу, бо не дістав такого наказу з Відня. На заввагу, що поляки зроблять переворот, він відповів, що не боїться бунтів, бо має у Львові два певні курені, німецький і мадярський³⁷). Депутація вернулася і члени Національної Ради обдумували спільно, що робити: Наказати переворот, чи чекати до завтра. Д-р Цегельський запевняв, що того ж дня, 31 жовтня, западе на раді міністрів рішення передати нам владу в Східній Галичині, а 1 листопада привезе намісникові те рішення урядовий кур’єр. Д-р Кость Левицький і д-р Це-

36) Ол. Кузьма: Листопадові Дні, стор. 57.

37) Там-же, стор. 49.

гельський піддержували думку, що треба чекати на кур’єра, тим більше, що цього бажає наша віденська делегація³⁸).

Всякому чеканню рішуче спротивився Вітовський, що був запрошений на те засідання з ін. представниками Військового Комісаріату. Він заявив, що до перевороту все підготоване і неможливо його відложити. Якщо його відложили б, він не може взяти на себе відповідальности за дальший хід подій³⁹).

— Чи ви справді приготовані до військового перевороту? — спитав його д-р Кость Левицький.

— Цілковито! — відповів Вітовський.

— Чи маєте доволі війська, щоб обсадити і держати місто?

— За дотеперішніми обчисленнями маємо.

— Чи буде у вас доволі зброї і стрілива, щоб здати можливий польський опір?

— Без найменшого сумніву!

— Чи будете мати доволі харчів для населення?

— Здобудемо повні магазини!

— Коли хочете приступити до перевороту?

— В четвертій годині досвіта...⁴⁰).

Рішучість і самопевність Вітовського вплинула на тих членів Національної Ради, що ще вагалися.

Член Національної Ради, журналіст М. Лозинський, що стояв у зв’язку з Військовим Комісаріатом, написав за свіжої пам’яті про ролю Вітовського в тих днях таке пояснення: „Львів треба було взяти або вночі з 31 жовтня на 1 листопада, або його взяли би

38) Ол. Кузьма: Листопадові Дні, стор. 50.

39) Там-же, стор. 51.

40) Там-же.

поляки. Нас був тільки невеличкий гурток, що рішив це діло. Не всі львівські члени Національної Ради знали про наш плян. Деякі визначні політики, що знали про це, віраджували. Рішучість Вітовського рішила справу⁴¹).

По відвідинах депутації Національної Ради у намісника і її згоді на переворот продовжували члени Військового Комісаріату свою нараду, як перевести роззброєння та взяти в посідання місто: Котрі будівлі обсадити і якою кількістю вояків, як і в якій порі роззброїти чужинців-вояків у казармах, як знеутралізувати курені — німецький і малярський, і т. п. Коли той плян був готовий, Військовий Комісаріат перемінив назву на Генеральну Команду і перейшов до Народного Дому.

Нарада зі старшинами, що мали прийняти участь у роззброюванні австр. війська, почалася в 8 год. вечора. В передпокою залі нарад у Народному Домі працював утомлений організаційний референт, висилаючи послідних кур'єрів до ближчих міст. Коло нього один старшина перекладав на малярську мову відозву до львівських вояків-малярів.

Нараду вів Вітовський незвичайно ділово, спокійно і рішуче. Тут ярко виявилися його здібності революціонера. У Львові і в усьому краю існувала ще Австрія зі своїм численним військом, з усею військово-адміністраційною машиною; вже понад пів століття — від 1867 р. — свобідно господарили тут поляки, що мали в своїх руках усі уряди, шкільництво, адміністрацію, самоврядні установи і в тому ж Львові мали величезну перевагу над нами в числі та настанові населен-

41) Часопис „Воля”, Відень, 20 вересня 1919 р.

ня до нас ворожого і шовіністичного — і три військо-ві організації, яких сила не була нам відома; а проти них він, командант нашої революційної дії та горстка старшин-заговірників. Приявних було яких 40 люда.

До зібраних промовив Вітовський. Недостачі в підготові, зокрема замала кількість вояків, що була пригнобила його за-дня, тепер наче не існували. Говорив коротко про упадок Австрії, про народи, що в тих днях освободилися і про велику загрозу для нас від польської Ліквідаційної Комісії. Австрія обманює наших політиків, відкладає передачу нам влади з дня на день, бо хоче передати наш край полякам. Опісля оповів про працю й осяги Військового Комісаріату. Один старшина зробив замітку до тої інформації, що варта було б попрацювати ще з тиждень, зв'язатися з нашими полками в Новому Санчі й у Любліні та притягнути хоч один з них в околицю Львова. Тоді було б доволі війська, щоб здобути й обсадити Львів. Вітовський відповів йому, що ми не маємо змоги чекати ані одного дня. Мусимо зайняти Львів цієї ночі, щоб завтра не зайняли його поляки⁴²).

Опісля приступив до роздачі роззброєних завдань. Він просив встати тих старшин, що належали до залоги даної касарні, найстаршого рангою назначував командантом, відчитував з картки, скільки є в тій касарні вояків-українців та обчислював, скільки йому ще бракує старшин. „Доберіть собі їх з-поміж учасників цієї наради” — казав він і призначував об'єкти, які повинен той командант обсадити своїми вояками. Тоді той запрошував охотників і вони сходилися до

42) Мій спомин про навечеря 1 Листопада, часопис „Новий Час”, число з 1.XI 1929 р.

нього, не перешкоджуючи нараді⁴³). Показалося, що для обсади кількох важних об'єктів не вистачає вояків, а для обсади інших, як головний двірець, цитаделя, тощо призначено замалі частини. На те не було ради.

По нараді старшини розійшлися гуртами, щоб обговорювати на місцях своєї збірки подрібно способи роззброювання вояків-чужинців. Вітовський відійшов до Національної Ради. Лишився в Народнім Домі лише штаб з шістьох старшин.

Вночі пішов пор. Ілько Цюкан з відозвами до кареней куренів німецького і мадярського та переговорив зі старшинами. Вони обіцяли не втручатися в чужі для них польсько-українські порухи.

**

Щодо згодного рішення віденської ради міністрів передати владу нашій Національній Раді — то протоколи з її засідання з дня 31 жовтня виявляють, що ані прем'єр Ляммаш особисто, ані його міністри не мали такого заміру. Вони обманювали наших політиків, порозуміваючися з поляками і поляки самопевно підготовлялися до зайняття Львова й нашого краю. Доказом на це є також телеграма начальника польського ген. штабу в Варшаві, ген. Розвадовського, до ген. Лямезана у Львові, з дня 1 листопада 1918 р. Він повідомляє, що командантом військ у Галичині призначений ген. Пухальський, а у Львові він, ген. Лямезан. Польське військо треба негайно запрягти. Населення польської нації вважати запряженим, доки збереже спокій. Українське військо, якщо воно з'явиться, вважати запряженим, коли збереже нейтраль-

⁴³) Там-же.

ність. На випадок непорозуміння роззброїти його, перешкодити кожному виступові, провини карати безоглядно⁴⁴).

**

Роззброєння Австрії, підготоване в послідному дні в найбільшій поспіху і виконане малими силами — вдалося — як знаємо — зразково. „До відважних світ належить” — каже наша приповідка. Львів перейшов у наші руки вперше від 1349 р.! Це був найбільший осяг Вітовського за все його діяльне геройське життя. Власна держава, хоч не довго існувала, переродила населення Західніх Земель, виростила в великій його частині державницьку настанову й уможливила його гідну поставу й опір проти пізнішої польської неволі та дала силу нашим революційним організаціям — УВО, ОУН і врешті, найважнішій — УПА.

Негайно, 1 Листопада, вислав Вітовський телеграму до Києва, на адресу Національного Союзу: **Зайнятий українськими військами Львів посилає поклінь Києву, столиці Соборної України!**

Вплив Вітовського на події у Львові в двох послідних днях жовтня був, як видно ясно з попереднього, вирішний. З його прибуттям до Львова Військовий Комісаріят перестав пасивно звітувати нашим політичним чинникам і чекати на накази, але почав сам впливати на їх рішення. Особливо важне було, що Вітовський узався підготовляти кінцеву фазу перевороту зараз ранком 31 жовтня, не чекаючи, задля браку часу, на рішення Національної Ради. Він бачив, що іншого виходу немає і що Національна Рада, по довшій нараді і дискусії, згодиться на негайний переворот, але

⁴⁴) Кузьма: Листопадові Дні, стор. 55.

та згода прийде запізно. Передумовою удачі перевороту була рівночасність роззброєння австрійських частин і перейняття влади у Львові і в цілому краю. Дістатись до дальших провінційних міст було тоді важко, бо поїзди на бічних залізничних лініях ходили рідко, поволі та з запізненням. Також при пересідках приходилось витрачати багато часу. Тому треба було зараз висилати кур'єрів з готовими наказами. Неоцінена заслуга Вітовського, що він сам підписав накази не лиш до провінційних Військових Комісаріятів, але й до повітових Народних Комітетів, провідної в краю національно-демократичної партії. Не було у нас, як я вже згадував, ні одного іншого військовика, такого популярного і впливового, щоб його підпис вистачив у тій відповідальній і переломовій справі, та й такого відважного, щоб прийняв на себе відповідальність за дальший хід подій. Кур'єри до далеких міст відїхали впору, між 2 і 4 год. по пол. тому й не спізнилися з дорученням наказів⁴⁵). Також дуже важно було, що вдалося повідомити старшин-відпустківців у полудне про вечірню нараду⁴⁶). Вони прийняли в вистачальній кількості участь у перевороті.

Вітовський визначався політичною інтуїцією і реальною оцінкою ситуації, тому був зовсім певний, що Австрія не передасть нам влади та що її зволікання і врешті обіцянка — це цинічний обман. Особливо, коли вчитав у часописах про самопевну і методичну польську підготову до перебрання влади. Тому й по-

45) Кузьма: Листопадові Дні, стор. 58.

46) Також мені передав у полудне коло студентської харчівні вістку про ту нараду один студент, УССтрілець, висланик В. Комісаріяту.

чав вирішальну підготову, не мавши ще рішення Національної Ради. Також велике значення мала його рішуча оборона в Національній Раді конечности негайного виступу, коли по безвислідній авдієнції у намісника всетаки підносилися поважні голоси, щоб чекати на кур'єра від австрійської влади до другого дня, себто до 1 листопада. В вище наведеній розмові його з головою Національної Ради не згадав він ані словом про недотягнення в підготові, бо це могло б було злякати наших політиків і спричинити їх відмову. Так осягнув їх згоду. Не була це згода пленуму Національної Ради, але й вона мала для Вітовського велике значення. Він уважав справою нашої чести, нашим безумовним обов'язком, не дозволити Австрії обманути нас, ані полякам поставити нас перед довершений факт, ані скапарити і програти справу, запізнившись, як „пізній Іван”. Ота свідомість небезпеки і вирішальної важности хвилини дала йому силу взяти на себе весь тягар відповідальности за вислід слабо підготованого зриву. Формальна згода Національної Ради на негайний збройний виступ прийшла дуже пізно. Д-р Стахів каже загально, що це сталося вечором⁴⁷), а д-р Цегельський — що в год. 10.30 вечором. Ця вечірня згода мала вже лиш моральне значення, бо була ухвалена пост фактум, себто по закінченні підготови.

**

Відразу, 1 Листопада по полудні, приступили поляки, як відомо, до протидії. Почали обстрілом наших стійкових і стеж, що проходили вулицями. Той бунт, що скоро розростався, започаткували й очолювали польські військові організації, які різнилися політич-

47) Д-р Матвій Стахів: Західня Україна, том 3, стор. 30.

ними програмами, але виступили об'єднано. Не були вони сильні числом, але створили осередок для польського бунту. Туди зголошувались численно охотники: Університетська молодь, старшини-поляки з б. австрійського війська, трамваєвики, залізничники, скавти — і т. п. Другого листопада йшла боротьба між нашими стежами — бо більших сил не було в нас — і поляками, що вже міцно усадовилися в західній частині міста. Того ж дня опанували вони важливе роздоріжжя, Копиткове, єдиний доступ з міста до головного залізничного двірця. Всюди треба було вояків, а їх не було. Стрільці, що дістали наказ прибути з Черновець негайно, ще не приїхали, бо саботаж польських залізничників зупиняв їх по дорозі. Частина вояків, що робили переворот, утікла. Одні з них ще за Австрії робили легку службу, з огляду на слабе здоров'я, або високий вік, другі не доросли до важких вимог хвилини: служби без відпочинку і воювання на міських вулицях, де ворог стріляв з пивниць, дахів, вікон і небезпека чигала на кожному кроці. Проти себе мали вони вояків-міщухів, що знали кожний завулок, що змалку зрослися з містом та й мали діяльну піддержку населення. Тому й число вояків наших у Львові змаліло до такої міри, що третього листопада виносило всього 650 люда.

Чому Вітовський зрікся 3 листопада командування львівськими боями?

Сотник Кузьма так схарактеризував тодішню ситуацію у Львові:

„Головна Команда була заскочена подіями, до яких не була приготована. Що хвилини виринали нові ускладнення, ведучи за собою нові організаційно-військові і бойові вимоги, для яких треба було справ-

ного, добре налаштованого апарату, фахових і досвідчених людей, скорої орієнтації і скорих рішень. А понад усе достаточних бойових сил. Всього того не було і от. Вітовський зміркував, що події починають переростати його сили. Опанувало його почування безрадности і безсильности⁴⁸⁾.

Вітовський визначався незвичайно складною вдачею. Попри блискучі прикмети розуму і волі була в нього також сильна вразливість. Недаром він виявив себе також, як поет. У тодішній ситуації надмірно хвилювала його неприязність УССтрільців і загалом жаклива недостача війська, коли не було ким змінити вояків, що стояли на стійці, переважно без теплої їжі, вже 24, а то й 36 годин, коли часто не було одної запасної чоти вояків, щоб уратувати важне становище, яке займали поляки без битви — а також дезерція, погіршування ситуації з кожною годиною, і т. п. Він думав, що хтось інший легше справиться з такими труднощами. Тому він резигнацію 2 листопада і повторив її рішуче 3. На просьбу голови Національної Ради згодився займатися ще якийсь час виключно організаційними справами, а не оперативними.

Ту резигнацію Вітовського оцінюють звичайно помилково. Він, мовляв, не був відповідний на команданта. В тому критики не мають рації, бо зміщують дві різні речі. Адже його вибрано командантом Військового Комісаріату, що підготовляв переворот і, як вище було з'ясовано, це було велике щастя, що його вибрано, а не когось іншого. Це був один із щасливих випадків у нашій історії, що в ту вирішальну хвилину перейняв провід старшина, що був також політично

48) Кузьма: Листопадові Дні, стор. 104.

вишколений діяч і революціонер, усею душею відданий справі нашої державности.

Провід у львівських боях, це було зовсім інше, нове завдання. Ми не знаємо, як був би вив'язався з нього Вітовський. Увесь час свого проводу у Львові мав він зв'язані руки нестачею вояків. Сам переворот був так поспішно підготований, виявляв такі труднощі і небезпеки невдачі, що будьяке плянування на час після перевороту було не на місці. Члени Військового Комісаріяту щоправда передбачали скажену лють і виступ поляків у Львові, але це була справа майбутнього. — На команданта львівських боїв не вибирали його окремо. Він заняв те місце автоматично, як командант удалого перевороту, та й тому, що не було нікого відповіднішого.

**

Про ролю Вітовського в перевороті писали декотрі наші політичні діячі в часах між обома Світовими війнами — з неохотою. Вони нерado признавали його заслуги і старалися їх зменшити. Переважно писали, що переворот не був трудною справою, бо все було підготоване раніш і що Вітовський не був відповідний на команданта, бо вже 3 листопада зрікся проводу. На мою думку, виникає таке недоцінювання почасти з нерозуміння всієї складности політичної і військової ситуації в останніх жовтневих днях, а почасти з почування образи, а то й заздрости. Під час щорічних 1-Листопадових святкувань згадувала і величала наша громадськість передусім і зовсім заслужено — Вітовського, згадувала також Військовий Комісаріят і львівських вояків, а лиш побіжно і рідкісно Національну Раду і її діячів. Виглядало, що Вітовський незаслужено забрав славу тим, що коло справи напрацювались.

Вони, ті діячі, справді мали заслуги в підготові військової сили у Львові, бо дали спонуку до оснування Військового Комісаріяту та увесь час займались ним і його осягами. Та й вони були діяльними учасниками з'їзду, що вибрав 19 жовтня Національну Раду і проголосили, як її члени, Українську Державу на наших Західніх Землях. Одначе вони вели до самого кінця легальну політику переговорів, бо хотіли, з боязні перед сильним бунтом поляків, щоб Австрія сама відмежувала нашу державну територію від польської і передала нам владу. Вони не помітили лукавого обману зі сторони Австрії, та конечности нашої революційної дії. Тому доля Галичини опинилася в кінці жовтня в крайній небезпеці. Урятував її в останній хвилині Вітовський, отже йому зовсім заслужено і в першу чергу належить слава. Заслуга Вітовського не в кількості праці для перевороту, лише у її якості.

Коли інші невдоволені діячі виявляли супроти Вітовського неохоту і недоцінювання, то один з них, д-р Лонгин Цегельський, накинувся на нього з безосновними закидами, відмовив йому будьяку заслугу в перевороті та приписав йому, в легковажній і часто образливій формі, багато провин і хиб. Спомини д-ра Цегельського про ті часи, друковані в 1930-их і 40-их роках, у щоденнику „Америка” передруковано там же в 1959-60 рр. У 1960 р. видало їх у Нью Йорку видавництво „Булава” окремою книжкою під заголовком: „Від легенд до правди”. Унікальна це книжка. Величезною кількістю помилок і тверджень, незгідних з правдою може вона в цій ділянці досягнути перше місце. Відразу кидається в вічі, що в військовій сторінці перевороту не орієнтувався автор зовсім, а в ясу-

ванні тодішньої політичної ситуації поробив неймовірні помилки. Лишаю на боці напади на УССтрільців і обмежуся до частини того, що пише він про Вітовського і переворот⁴⁹).

Він твердить — на 17 стор. своєї книжки — що наші політичні діячі вирішили переворот ще в місяці серпні! Тим часом аж у дні 9 жовтня заіснувала подія, що зробила його потрібним і актуальним. У тому дні польські провідні політики у Відні звернулися до австрійської влади з вимогою, щоб передала Польщі цілу Галичину. — Далше твердить д-р Л. Цегельський, що не Дмитро Вітовський, лише Національна Рада вирішила зиконати переворот уночі на 1-го Листопада і схвалила це в годині 10.30 вечором 31 жовтня. Не сподівався він, що тим ствердженням ще підкреслить заслугу Вітовського. Якщо Вітовський був би чекав на таку пізну ухвалу, Львів були б зайняли поляки, бо не було б часу підготувати роззброєння у Львові, ані вислати кур'єрів до провінційних міст. — Д-р Л. Цегельський твердить також, що Вітовський не мав ніякої праці, бо, згідно зі звітним пор. Бубели до Національної Ради, до перевороту було все готове. Поправді була закінчена праця над згуртуванням наших львівських старшин і над освідомленням наших тамтешніх вояків, та напів виконана над поширенням військової організації на важніші міста Галичини. Сам переворот зумів Вітовський і його співпрацівники підготувати за один день кипучої праці.

⁴⁹) Ясуватиму зв'язко і коротко, бо ширше написав уже про ті справи Ст. Ріпецький у своїй книжці: „Листопад 1918 р. в кривому дзеркалі споминів Лонгіна Цегельського”.

Пише д-р Л. Цегельський на 15 стор., що книжка сотника Кузьми й інші історії перевороту не варті уваги, бо це компіляція людей, що або самі не брали участі в перевороті і не були його свідками, або були частинно поінформовані. Вичислені недостачі торкаються точно і виключно д-ра Л. Цегельського. Сотник Кузьма був у Львові під час боїв пресовим референтом Головної Команди, писав свою книжку на основі документів з архіву УГА та старанно простудіював усе, що було друковано у нас і у поляків — про Листопад. Працював над тою книжкою 10 років (від 1920 до 1930 року), коли ще жили і засвіжа пам'ятали ті події наші політичні діячі, старшини і вояки — учасники перевороту та львівських боїв. Сотник Кузьма інформувався у них, порівнював дані з різних усних і писаних джерел, та видав вичерпну книгу, де кожне ствердження підперте доказами і відсилачами до джерел. Він видав ту книгу в 1931 р., отже до 2 Світової війни було доволі часу, щоб критика й учасники подій зареагували на її твердження, якщо ті були б у чомусь неправдиві. Фактам, усталеним у тій книжці, та й у всіх інших, що згідно описують тодішні події, протиставить д-р Л. Цегельський свої голослові твердження, підперті лише одним доказом: Безкритичною претенсіональністю.

На стор. 13 інформує д-р Л. Цегельський читача, що Вітовський помер у віці нижче 30 років. Дату уродження Вітовського стрічаємо часто в давніших і нових журналах, календарях, книжках, але д-р Л. Цегельський, видно, не поцікавився нею. — На тій-же сторінці подає: „Це він той сотник, що про нього співає стрілецька пісня: „А наш сотник, як сметана, має рангу капітана”. — Поправді зложили ту пісню стріль-

ці сотні Гутковського. Вітовського занадто поважали стрільці, щоб відзиватись про нього так фаміліярно. — На стор. 14 автор пише: „Він був ще дуже молодим, політично наївним, недосвідченим”. Д-р Л. Цегельський не знав, як бачимо, що Вітовський був ідеологом і політичним провідником Стрільців і виявив у тій нелегкій ролі такий політичний розум і рівновагу, якими ніколи не відзначався д-р Л. Цегельський. — На стор. 17 дивовижне твердження: „Пор. Бубела . . . організував переворот у цілому краю, виготовивши його детальний план, розсилаючи тайних кур'єрів по всіх повітах і гарнізонах краю”. — Ніколи пор. Бубела не займався такою працею. Її планував, розгорнув і до кінця провадив організаційний референт Військового Комісаріату, підхор. Дмитро Паліїв. Знаю це також і з власного досвіду, бо я був при кінці жовтня кур'єром Військового Комісаріату. Лиш Паліїв давав мені доручення й інформації та приймав звідомлення. На стор. 16 пише він: „Вітовський не вспів потягнути УСС крамольників за собою і він уступив, на 4 день по перевороті, з команди Львова, до чого він уважав себе нездатним”.

Стор. 18: „Лиш нездатність м'якого і нервового Вітовського, як вождя, . . . завинила втрату нашого Львова”. — Стор. 20: „Вітовському „довірочно” порадили зрезигнувати, що він негайно зробив, вимовляючи собі місце Секретаря Військових Справ та рангу полковника. Ми (себто кабінет) погодилися на те: 1) щоб приєднати УСС-ів, 2) щоб радикальна партія мала представника в кабінеті, 3) щоб Вітовському осолодити його усунення з команданта Львова”. — Стор. 35: „Хто може повірити, що за півтора доби . . . Вітовський був у силі підготувати переворот у Львові та в цілому

краю. Сам час показує, що легенда про його ролі у перевороті не є історичною правдою”. — Стор. 36: „Політичний провід перевороту . . . вибрав ніч з 31.10 на 1.11, як час для перевороту”. — На наведені помилки і твердження, незгідні з правдою, не буду відповідати, бо читач найде відповідь на них у змісті попередніх сторінок.

Стор. 37: „Військовий гарнізон у Львові, з 8 тисяч люда, мав лише ок. 1 тис. українців, 1 тис. поляків і яких 6 тис. німців, мадярів і ін.” — Не відомо, звідки взяв д-р Л. Цегельський такі цифри. Справді воjakів-українців було у Львові ок. 3 тисячі. З того ок. 2.400 були освідомлені щодо їх майбутньої ролі оборонців України. Дня 31 жовтня показалося, що ок. тисяча з них не була здатна до участі в перевороті. Певних учасників начислили старшини-заговорники тоді всього 1.400 люда.

Загалом дані д-ра Л. Цегельського про події у зв'язку з переворотом треба точно провірювати. Він не знає, прим., навіть такого ноторичного факту, що роззброювання почалося у Львові ок. 3.30 год. ранку і каже на стор. 48 таке: „Наші частини обсадили між 1 і 3.30 годинами ранку головні точки Львова”.

Але просто неймовірне є його незнання воєнних подій у послідному дні львівських боїв. На стор. 104 він пише: „Деся коло полудня 21.11 1918 р. наша військова команда повідомила уряд, що поляки вспіли якимсь способом захопити горби на Личакові та зайняли Личаківський залізничний двірець. Як це могло статися, це до сьогодні є для мене загадкою”. — Щось інше є в цій справі загадкою, а саме — як це можливе, щоб довголітній редактор, ще й давній політичний діяч, не знав підставових фактів про наші бої у Льво-

ві, хоч пише про ті часи спомини і всіх хоче повчати про тодішні події та квестіонує правдивість фактів, які подають дослідники. Події, про які „горобці цвірінькають” уже кілька десятиліть, про які щорічно пишуть часописи в Листопадову річницю, — для нього одного „є до сьогодні загадкою”.

Напасливих, хоч зовсім безосновних закидів проти Вітовського і УССтрільців є в тих „споминах” д-ра Л. Цегельського багато. Не буду їх наводити більше, бо шкода часу і місця. Цікавіше буде розглянути, звідки взялася у д-ра Л. Цегельського така ненависть до УССтрільців і така охота до безосновних закидів. Про те говорить цікаві речі б. кошовий УСС пок. отаман д-р Н. Гірняк у своїх, досі недрукованих заввагах про книжку д-ра Л. Цегельського під заголовком: „Від правди до легенд”. Один примірник тих завваг є в мене. Є також одна раніша інформація про це, а саме в некролозі по смерті д-ра Л. Цегельського в 1950 р., що його написав визначний діяч і партійний товариш д-ра Л. Цегельського, д-р Степан Баран. Він називає д-ра Л. Цегельського людиною хвилевих настроїв і додає, що цей визначався великою химерністю в політичних справах та що його незрівноважена вдача не давала йому змоги об’єктивно оцінювати українські справи⁵⁰).

Д-р Гірняк подає конкретні причини, чому д-р Л. Цегельський зненавидів УССтрільців: У початку I Світової війни, в рр. 1914-16 був він їх приятель і признавав їх воюванню проти головного ворога нашої нації велике історичне значення. В початку 1917 р., коли

⁵⁰) Думку д-ра Барана навів отаман Гірняк на стор. 9 своїх завваг „Від правди до легенд”. Беру її звідтіля.

він повинен був вступити до австрійської армії, найшов він захист у коші Уесесів. Його записали й одягли в однострій. Стрільцький гумористичний журнал „Самохотник” не раз висмівав його хиби. Коли ж весною скликав цісар парламент, усі послі автоматично звільнилися з війська. Тоді також д-р Л. Цегельський покинув кіш УСС. „Самохотник” приніс з тієї нагоди насмішливий вірш: „Тепер я посол, не стрілець”:

В рядах борців за вітчизну
Думав, прийдеться пропадати
І у Стрільці вписавсь тому,
Щоб душу й тіло ратувати.

Та знов з стрільця я депутат,
То ж хай Стрільцтво вибачає,
Стрільцтву я тепер не брат,
Вже мазепинка в кут манджає⁵¹).

Редактори „Самохотника” післали те число д-рові Л. Цегельському „в альбом”.

Дуже важне пояснення для зрозуміння причини дивовижних тверджень д-ра Л. Цегельського подав мені пок. Вол. Дорошенко, коли я відвідав його з пів року перед смертю. В розмові оминав я неприємні теми, тому мовчав про напад д-ра Л. Цегельського на Стрільців. Однак та тема сама прийшла на порядок розмови і він оповів для її зрозуміння таку подію: Д-р Л. Цегельський інколи видумував якийсь факт, чи ситуацію з минулого і сам вірив у свою видумку. Раз почав хвалитись перед ним, що він був одним з основників Союзу Визволення України і належав до його

⁵¹) Д-р Н. Гірняк: „Від правди до легенд”, стор. 6.

управи. В. Дорошенко заперечив це і доказував йому, що сам був членом управи Союзу, отже добре знає і пам'ятає ті справи, — та, що Союз був організацією емігрантів зі Східньої України, отже д-р Л. Цегельський як галичанин, не міг до неї належати. Однак ті докази не допомогли, д-р Л. Цегельський таки вперто обстоював своє дивовижне твердження...

Що ж, різні відхилення від нормальності трапляються серед людей. Але дивно, що напасливі й безосновні твердження про Вітовського й УССтрільців тепер двічі передруковано, хоча їхня неправдивість очевидна для кожного, хто хоч трохи обізнаний з історією УСС. і Першого Листопаду. Слави ті передруки не принесли ані пок. д-рові Лонгинові Цегельському, ані видавцям. Також не підважили пошани, якою втішаються серед нашої громадськості осяги Легіону УСС, ані слави ідеолога і провідника УСС, що став національним героєм — полковника Дмитра Вітовського. Вони лишаться лише доказом забагнення нашого еміграційного життя.

**

Коротку характеристику Вітовського, як політичного діяча, подав о. Сохоцький у недавній виданій книжці: „Історичні постаті Галичини 19-20 ст.” — Декілька закидів і пояснень до діяльності Вітовського вимагають спростування і доповнень. Прим. автор робить закид старшинам Уесесів, зокрема Вітовському, що між ними не було ані малої групи, яка вишколювалась би студіями військового ремесла на майбутніх керманічів нашої армії. Але ж така армія могла до 1917 р. існувати хіба в мріях. Бої на Лисоні й у Потуторах позбавили Легіон найкращих, ідейних старшин. Одні полягли, другі попали в неволю (в 1916 р.).

І що важніше: Серед Уесесів не було таємної організації, що обдумувала б пляни і підготовляла б їх здійснення. Вітовський був ідеологічним керманічем Стрільцтва не з вибору, лише фактично, бо він у важливих випадках дораджував і діяв найдоцільніше. Також у жовтні 1918 р., в тих трьох тижнях, що пройшли від приїзду УССтрільців на Буковину до Листопадового Зриву, не мав він ані часу, ані причини підготовлятися на військового провідника. Ніхто його не уповажував, ані він не подавав згоди. Аж 20 жовтня прибув до Черновець висланник Національної Ради, щоб добути згоду Вітовського на становище команданта Військового Комісаріату. Стрільцькі старшини одобрили на таємних зборах 24.X ті старання Національної Ради і вибрали його на те місце. В тих кількох днях він не поспішав, бо й ситуація політична не була ще тоді така загрозлива, як стала після подій з 27 і 28 жовтня.

Закидає о. Сохоцький Вітовському, що, коли він опинився на становищі команданта у Львові, виявився у нього брак військової підготовки і недостачі, про які згадують мемуаристи, а саме брак рішучості і завелика вразливість на недостачі⁵²).

На становищі команданта у Львові опинився він майже без війська. Поляки позаймали 2 листопада важні точки в західній частині міста, бо не було кого проти них післати. В дні 3 листопада було у Львові — як я вже згадував — усього 650 наших вояків. Яким командантом був би він показався, якщо мав би був Стрільців у Львові 1, або хоч 2 листопада, не зна-

⁵²) О. Ізидор Сохоцький: Історичні постаті Галичини в 19 і 20 ст., стор. 226.

емо! Його вроджена вразливість перешкодила йому дочекатися їх.

Ще інший закид робить о. Сохоцький Вітовському — як перед тим і сотник Кузьма — що коли його повідомлено про збори польської молоді в такому-то місці та про польську підготову до бунту, він відповів, що ми не хочемо війни з населенням, бо наше завдання завести і держати лад⁵³). Що ж мав він відповісти випадковому інформаторові чи охотникові на сензацію, коли не міг виявити військової тайни про повну нестачу війська? Це не було його переконання, лише викрут. Як дивився він на львівську дійсність, що настане по перевороті, знаємо з його наказів провінційним Військовим Комітетам. Він наказав їм вислати зайві військові частини негайно до Львова. Стрільцям наказ був ще рішучіший. Отже він знав, що у Львові прийде до боїв негайно по перевороті. Не його вина, що ті зайві частини й Уесеси не прибули в пору.

Закид, що Вітовський був нерішучий, не має ніяких основ. Його повторюють за підхор. Палієвим. Одначе, хоча Паліїв мав вдачу героя і багато прислужився нашій справі в жовтні 1918 р. зокрема в послідному дні жовтня і пізніше — не мав таланту визначити вдачу людини на основі її слів і вчинків. Типові прояви вразливости вважав він нерішучістю. Навпаки, Вітовський виявляв у всіх важних випадках велику рішучість. Хоч би ранком 31 жовтня, коли він вирішив підготувити роззброєння і захоплення влади впродовж одного дня, на власне ризико, бо не мав ще згоди Національної Ради.

⁵³) Там-же.

7. ВІТОВСЬКИЙ ЯК СЕКРЕТАР ВІЙСЬКОВИХ СПРАВ

В дні 9 листопада львівська делегація Національної Ради передала виконну владу Тимчасовому Державному Секретаріатові Західньо-Української Народної Республіки (ЗУНР). Його прем'єром вибрано д-ра Костя Левицького, а Секретарем Військових Справ полковника Дмитра Вітовського. Він — і Секретар Праці та Суспільних Робіт, соц.-демократ Чарнецький — прийняли участь в уряді під умовою, що Державний Секретаріат зараз ухвалить злуку наших західніх земель зі східними. Таку ухвалу виконав Державний Секретаріат того ж дня, бо не було серед Державних Секретарів противників соборности. Різнилися лише щодо часу й умов проведення злуки.

Негайно, 10 листопада, взявся Вітовський організувати Секретаріат Військових Справ. Засяг обов'язків і праці Секретаріату був великий: Організація заплля і військової адміністрації, переведення мобілізації, вишкіл новобранців, технічне вивінування війська, здобуття стрілива, тощо. Ввесь тягар праці лежав на плечах Вітовського⁵⁴). Дуже важний був розпорядок, виданий відразу, 13 листопада, про покликання до військової служби річників 1883-1900 і перегляд річника 1901. Той розпорядок ввів лад у справі військової бранки, бо повітові комісари дістали ясні постанови й напрямні.

Той мобілізаційний наказ був наслідком упадку Перемишля. Поляки вислали з Кракова військо, що

⁵⁴) Сотник д-р Вол. Вемко: Державний Секретаріат Військових Справ. У збірній праці: УГА, Вінніпег 1958, стор. 62.

в дні 11 листопада здобуло міст на Сяні і місто. Тоді вперше польська держава піддержала бунт львівських поляків і почала воєнні кроки проти нашої держави. Щоправда, мобілізаційний заклик видала була Генеральна Команда ще 5 листопада, але Секретар Військових справ надав у дні 13 листопада справі мобілізації чіткі організаційні форми, бо уточнив завдання і поділив край на 12 окружних військових команд.

Мобілізація йшла спершу поволі. Аж у грудні принесла вона поважний осяг. Для боїв у Львові не встигла вона доставити значніших сил, бо частини, зорганізовані в провінційних містах, були потрібні на місці: Відразу, в перших листопадових днях, почала вертатися з Наддніпрянщини в безладді австрійська армія, що сама здемобілізувалася. Тоді ж масами ринули полонені з різних країв Австро-Угорщини через Галичину на схід і з б. російської імперії — на захід. Вони товпились у коридорах, на сходах і дахах поїздів, а що тих було мало, ішли пішком, численними групами, обдерті й голодні. Багато з них умирало. Щоб удержати при тій мандрівці народів якийсь лад, треба було на місці військових частин. Це була одна з причин, чому провінційні міста, мимо частих зазивів, вислали так мало частин на поміч до Львова.

Особливі труднощі були з тим військом, що верталося зі сходу. Чимало частин мали ще зброю. Їх треба було роззброювати, а для цього потрібні були більші військові частини. Залізницями можна було перевозити їх на захід аж від Стрия, зогляду на виключення львівського залізничного вузла. Тому йшли вони пішком. Треба було охороняти залізничні станції, особливо повітові осередки, перед можливим грабун-

ком з боку тих військ. Коли їхав озброєний 90 полк піхоти, забравши безправно вагони, зложений на три чверті з поляків, наша влада в Ходорові вирішила роззброїти його, бо підозрівала, що він їде на поміч польському фронтові. Сотня нашого війська, прислана для тої цілі зі Станиславова, залягла недалеко від двірця в Ходорові.

Коли надїхав перший поїзд з поляками, почалася битва. Поляків було чотири сотні, та й вони були сильніш озброєні, тому по двох годинах наші вояки мусіли відступити, втративши двадцять кількох убитих. По обох сторонах було загалом 41 убитих і 50 поранених. Поляки відїхали на Стрий, де домовилася з ними команда двірця і перепустила їх на захід.

Наших вояків з б. австрійської армії було в Галичині мало, та й ті переважно нездатні до фронтової служби. Одні галицькі полки були на італійському фронті, де в початку листопада попали в числі ок. сто тисяч в італійську неволю, інші в південній частині Наддніпрянщини, звідки нелегко було дістатись до Галичини, при тодішньому безладді. Словом — хаотична ліквідація 1 світової війни створила в Галичині безладдя, при зловіщій недостаті війська. Це дуже утруднювало організацію нашої держави й армії.

Тим часом у Львові треба було негайно військової помочі, годі було чекати на висліди мобілізації, тому Вітовський видав, у порозумінні з Секретаріатом Внутрішніх Справ, такий наказ⁵⁵):

---

55) Кузьма: Листопадові Дні, стор. 373.

ПРИКАЗ

до всіх державних Комісарів і військових командантів
Західньо-Української Народної Республіки.

В найближчому часі мусимо цілковито опанувати
столицю нашої держави — Львів.

Хвиля грізна. Всяке отягання наносить нам необ-
числимі страти.

Щоби здобути Львів, наша армія потребує нових
і значних сил.

Тому приказуємо всім державним комісарам і по-
вітовим військовим командантам, під особистою відпо-
відальністю, негайно зібрати і вислати до Львова всі
зайві військові сили.

Найбезпечніше буде, як ті війська прийдуть кризь
Личаківську рогачку, а військову команду слід пові-
домити на кілька годин перед приходом війська окре-
мим післанцем.

Ще раз повторяємо: Львів мусить дістати від Вас
негайну збройну допомогу!

Львів, дня 18 листопада 1918 р.
Державний Секретар Військових Справ
Дмитро Вітовський
Заступник Державного Секретаря
Внутрішніх Справ
Д-р Роман Перфецький

Щоб прискорити присилку допомоги, виїхав Вітов-
ський того ж дня до Станиславова, Коломиї і Тернопо-
ля, де сподівався застати більші військові відділи,
з яких з яких можна би виділити частину для Льво-
ва. Одначе заки ті старання принесли висліди, наше

військо відступило зі Львова. Державний Секретаріят
осів тимчасово в Тернополі.

З усіх Секретаріятів найкраще працював у Терно-
полі Військовий. Він мав уже зорганізовані потрібні
реферати, завдяки пильній, невсипущій, праці Вітов-
ського. Урядовець того Секретаріату, сотник Алиське-
вич, говорить про його тодішню працю з великим при-
знанням. Хоча Вітовський не був фаховим старшиною,
лише запасним — каже він — одначе завдяки своїй
прямій вдачі, організаційному талантові, незвичайній
солідності й ідейності, а попри те великому розумові
— зумів вив'язатися з довіреного йому відповідально-
го становища. Особливо визначався скорою, влучною
орієнтацією і рішучим діянням. Підльвівський фронт
невпинно жадав доповнень, старшин, одягу, стрілива,
технічного виряду, тощо⁵⁶).

**

Наша армія, що тоді творилася, особливо УСС-ці
обстоювали негайну і навіть беззастережну злуку
ЗУНР з УНР в одну соборну державу. А Вітовський
був одержимий ідеєю соборности від гімназійних літ.
Обстоював він також створення одної армії⁵⁷). Одначе
Державний Секретаріят зволикав з довершенням злу-
ки з різних міркувань. Більшість Секретарів була про-
ти негайної злуки.

Коли ад'ютант Вітовського, хор. Дмитро Паліїв,
їхав на початку грудня 1918 р., з його доручення, до
Директорії, по головного вождя і начальника штабу

56) Сотник М. Алиськевич: Переговори з мадярами, Літо-
пис Червоної Каліни на 1931 рік, чч. 7-8.

57) Дм. Паліїв: Жмут споминів, Календар Червоної Калі-
ни 1935 р., стор. 40-46.

для Галицької Армії, доручив йому Вітовський розказати при тій нагоді про соборницькі вимоги Галицької Армії. Тоді ж поїхала до Директорії делегація від Державного Секретаріату. На нараді тої делегації з Директорією був приявний також хор. Паліїв⁵⁸⁾. Він знав з попередньої наради з Директорією, що їй залежало на негайній злуці, одначе до згоди в тій справі тоді не дійшло. Паліїв успішно полагодив справу вождя і начальника булави для Галицької Армії, вернувся до Тернополя і здав звідомлення Вітовському та його заступникові, сотникові Бубелі, з того, що виконав і чув. На те відповів йому Вітовський, що делегація представила на Раді Державних Секретарів ту справу зовсім інакше, мов би то Директорія прийняла до відома становище уряду ЗУНР, що в ту пору злука не була доцільна. Вони — як пише в тому ж споміні Паліїв — довго в трійку нараджувалися, що робити супроти того й інших недомагань Державного Секретаріату, та прийшли до висновку, що треба проголосити диктатуру. Оба співрозмовники з трудом переконали Вітовського, що лиш він відповідний на те місце. Він узалежнив свою згоду від одобрення Головного Отамана Петлюри і негайно поїхав автом до Винниці. Одначе Петлюра не дав своєї згоди на проголошення диктатури.

Вітовський пильнував справу здійснення соборности також пізніше і сильно вплинув на прискорення того акту. Отаман УСС, д-р Никифор Гірняк, подав про ту справу важливу інформацію. Було це в вересні 1958 р., по засіданні Ради Братства УСС в Нью Йорку, — і вдруге — в листі до д-ра Ріпецького з 11.10 1960

⁵⁸⁾ Там-же.

року. Отже він, д-р Гірняк, працював при кінці 1918 р. і в 1919 році в Секретаріаті Військових Справ і не раз зустрічався та розмовляв з Вітовським. У початку січня 1919 р. оповів йому Вітовський, що на засіданні Ради Державних Секретарів поставив він внесення зладити проєкт закону в справі здійснення соборности. Проти його внесення виступили рішуче декотрі Секретарі, між ними Цегельський, бо соборність, мовляв, покищо не актуальна. Тоді він, Вітовський, заявив, що коли вони відкинуть його внесення, він звернеться зі справою соборности до армії, а вона вся хоче негайного її проголошення. Наслідком того виступу Вітовського — кінчав отаман Гірняк свою інформацію — схвалили Державні Секретарі в дні 3 січня закон про злуку і за кілька днів вислали делегацію до Києва для її проголошення.

Така поведінка Вітовського може викликати у деякого з наших громадян осуд. Хто таке бачив: Державних Секретарів спонукувати погрозою! — Що ж — Вітовський відчував і ставився до найважливіших справ нашого державного будівництва, як революціонер і в потребі не дуже перебирав у способах діяння.

Одначе пригляньмося ближче до справи соборности, а побачимо, що ані причини відкладати її, ані вільного часу для її проголошення в пізнішій порі — вже не було. Те проголошення відбулося, як знаємо, святочно і репрезентативно в Києві, як одна з найвеличніших подій у всій нашій історії. Але зараз по тому святі почалася спішна евакуація Києва, бо з півночі і зі сходу зближалися большевики. В першій половині лютого 1919 р. добули вони вже Київ. Подумаймо, як виглядало б було свято соборности, коли було б відбулося не в нашій столиці, не на майдані св. Софії,

лише у Винниці, Жмеринці, Проскуріві, чи близько Збруча, в Кам'янці. Як оцінювали б таке провінційне проголошення дальші покоління? Як можна було б їм вияснити, чим оправдати перед своїми і чужими, те ганебне спізнення з проголошенням соборности по довгих століттях розлуки? А як легко могло свято соборности не відбутися взагалі! Секретарі ЗУНР були б чекали на поправу воєнної ситуації, щоб уладити його в Києві, а вона, замість поправлятися, усе гіршала. В місяці травні було вже запізно, бо Дієва Армія воювала вже близько Збруча і в половині того місяця почався загальний польський наступ на Галицьку Армію з допомогою армії Галлера. Так Вітовський не лише перед 1 Листопада, але й перед 22 Січня, спонукав політичний провід Західньої України не спізнитися з актами найбільшої історичної важности!

**

Державний Секретаріят ЗУНР перенісся з кінцем грудня до Станиславова, де примістився в просторому будинку дирекції залізниць. Там зайняв окреме крило Військовий Секретаріят. Його завдання було важке й відповідальне — доставити для армії на фронті все потрібне для воювання і збільшити її до вистачальної величини.

Для виконання своїх завдань мав Військовий Секретаріят такі відділи: Мобілізаційний, що дбав голов-но про зодностайнення мобілізаційних заходів, щоб у всьому краю покликувати до зброї однакову кількість річників і щоб упорядкувати справу звільнюван-ня від військової служби. Муніційний відділ старав для армії зброю і стріливо. Праця того відділу була дуже важка, бо кадри і робітничі та вартівні відділи, розсіяні за часів Австрії по Галичині, мали небагато

того цінного матеріялу. Технічний відділ дбав про ко-мунікаційні засоби для фронту, себто про телефоніч-ний і телеграфічний матеріяли, про авта і вантажни-ки, про саперське знаряддя і варстати для направи авт, літаків, тощо. Санітарний відділ дбав про органі-зування військових лічниць у запіллі та біля фронту і старався про санітарну службу, лікарства і санітар-ний матеріял. Недостача лікарів, ліків і всякого мате-ріялу для лічниць була вже тоді дошкульна.

Такі були головні відділи Секретаріату Військо-вих справ⁵⁹⁾.

Важніші розпорядки Секретаря Військових Справ — були такі: 3 дня 3 грудня — у справі бранки. 3 по-ловини грудня — про аванс усіх старшин, на один ступінь вище, як вони мали в австрійській армії. 3 28 січня 1919 — про уладження польових судів при окружних військових командах. 3 дня 2 лютого про справу духовників для армії — та інші⁶⁰⁾.

Вітовський старанно допильнував усі справи, бо зорганізування і засоблення Галицької Армії було в тодішніх обставинах нелегким завданням. Нашого народу в Галичині було — без Засяння, яке зайняли поляки — всього 4 мільйони. Вояків з війни вернуло-ся дуже мало. Всього Військовий Секретаріят зорга-нізував упродовж півтора місяця — до кінця грудня 1918 р. нову, понад стотисячну армію. Стільки виносив її харчовий стан. Нове, надміру важке завдання було — вишколити тих вояків, одягнути і дати їм виста-чальну кількість зброї і стрілива! Те все треба було

⁵⁹⁾ Д-р Вол. Вемко: Державний Секретаріят Військових Справ. У книжці „УГА”, стор. 66.

⁶⁰⁾ Там-же.

зорганізувати і постарати. Задля труднощів того завдання бойовий стан фронтових відділів був низький аж до другої половини місяця грудня.

Також не вистачало старшин. У половині квітня 1919 р. було в нашій армії всього 1.412 старшин⁶¹⁾. На стотисячну армію було це жажливо мало. Було б їх доволі, якщо не задержав би був їх італійський полон.

Вимовну ілюстрацію до занять Вітовського у Військовому Секретаріаті подав генерал Тарнавський у своїй диктованій автобіографії. Він видобувся тоді з польського табору інтернованих, прибув через Австрію і Мадярщину до Станиславова і зголосився у Вітовського.

Наводжу його спомин з тої стрічі, з невеликими скороченнями⁶²⁾.

„Вітовський дуже зрадив, побачивши мене. Ми звиталися сердечно, як рідні брати. Як з неба злітає до нас — сказав він на радощах. Саме треба, як умерти, команданта відтинку під Львовом. Від цієї хвилини можете себе вважати ним, лиш . . . він поглянув на мій одяг критичним оком. Я посміхнувся, розіпнув блюзу, та показав свою сорочку, з якої лишилося лише трохи брудного цундра. „Боже милий” — сплеснув руками Вітовський, та метнувся згаряча до другої кімнати і вернувся з наруччям білля . . . Ми з Вітовським гарячково перекидувалися словами, в яких коротко змалювали свої переживання, радощі, побоювання, погляди на прийдешнє, обговорювали теперішнє положення. Але не прийшлося нам так довго базікати . . . Те-

⁶¹⁾ Д-р М. Стахів: Західня Україна, том 3, стор. 80.

⁶²⁾ В. Ласовський: Генерал Тарнавський, Львів 1935, стор. 115-116.

лефон, післанець, якась телеграма, все ждало негайної полагоди.

— Бачите — розвів руками Вітовський. — Отак щодня, щоночі, щогодини. Голова ходором ходить. Вибачайте, може ще колись поговоримо.

І він вибіг прожогом з кімнати, кинувши мені короткий погляд, в якому світила гарячка людини перепрацьованої, та все ж повної невичерпаної енергії. Непорядкування відносин, нерозмежування компетенцій, накладали на Вітовського, як міністра війни, безліч різнородних обов'язків, між іншими таких, що до уряду міністра війни зовсім не належали.

— Звідкіля він черпає стільки енергії? — задивувало мене. Нині, згадуючи Вітовського, я добре свідомий того, що він був з тих, що про них говорять — ад майора наті сунт⁶³⁾. Коли б не злощасна доля, що постигла наші визвольні змагання, та передчасна смерть Вітовського, його прізвище стало би поруч прізвищ наших найвидатніших світочів”.

До цього спомину ген. Тарнавського треба додати, що Вітовський був такий дуже зайнятий не так через нерозмежування компетенцій у Військовому Секретаріаті, як з бажання вглянути в хід кожної справи, що торкалася нашої армії, щоб її прискорити, або практичніше уладити. Недаром один із працівників Секретаріату, сотник Бемко, підкреслив у своїй статті, з якої уривок наведено тут раніше, що весь тягар праці в Секретаріаті Військових Справ спочивав на його плечах.

Вітовський вів через своїх висланників переговори з урядами Мадярщини і Чехословаччини про доставу

⁶³⁾ Зроджені для великих діл. (М. З.).

воєнного матеріалу за нафту. Договір з Мадярщиною лише тому не ввійшов у силу, що нездисциплінований комісар нафтового басейну в Дрогобичі, посол Вітик, не згодився на занадто, мовляв, низьку малярську ціну за нашу нафту.

В початку лютого відбув Вітовський важливу нараду з Окружними Військовими Командантами. На ній узгіднили організаційну й адміністраційну схему Окружних Команд. Від тоді праця тих Команд стала одностайна й успішніша.

**

В січні 1919 р. відбулася за старанням уряду ЗУНР військова експедиція на Закарпаття. Вона була з військового й політичного боку дуже слабо підготована, просто легкодушна, то й не диво, що закінчилася повною невдачею. Про обставини, в яких її вирішено, написав цитований уже спомин сотник Мик. Алиськевич, урядовець Військового Секретаріату⁶⁴). Дня 19 грудня, пише він, доручив йому полк. Вітовський їхати негайно до Будапешту і купити зброю та стріливо в заміну за нафту. В Будапешті зробив він умову в малярському міністерстві війни і, вернувшись по 10 днях, здав звідомлення з поїздки. Також повідомив, що він зложив заяву в малярському міністерстві війни, що та зброя не буде вжита проти малярів.

Вітовський запросив сотника Алиськевича на засідання Ради Державних Секретарів, де той розповів подрібно про свою діяльність і помічення під час поїздки. Опісля Вітовський поставив внесення на негайне затвердження умови і на нав'язання через малярську те-

⁶⁴) Микола Алиськевич, сотник УГА: Переговори з малярями в 1918 р. Літопис Червоної Калини, 1931, чч. 7-8.

риторію взаємин з чеською державою. Під час дискусії над тою справою попросила про авдієнцію делегація з Закарпаття, зложена з хорунжого і десятника. Хорунжий звернувся з мовою до прем'єра Голубовича, який очолив Державний Секретаріат по уступленні досвідченого і зрівноваженого діяча, д-ра Костя Левицького, — і заявив, що вони, представники такого-то села, просять помочі проти малярів, які нападають на їх села, рабують, забирають худобу — і т. п. Він сподівається, мовляв, що братя галичани не відмовлять їм помочі.

Делегація відійшла і почалася дискусія, чи виступити збройно проти малярів, чи зачекати, аж скінчиться війна з Польщею. Думки були поділені. Головним прихильником виступу проти малярів був прем'єр Голубович, а противником полк. Вітовський. Цей твердив, що такий збройний виступ скінчиться невдачею, бо в нас немає зайвих військових частин, зате ми, окружені ворогами, втратимо й те єдине вікно у вільний світ. На військову поміч Директорії не можемо числити, бо вона не годна дати ради большевикам і ми помагаємо їй своїм військом.

Ті сильні докази Секретаря Військових Справ не помогли. Прем'єр Голубович дальше обстоював негайну потребу помогти закарпатським братам і спитав Вітовського, яку силу призначить він на ту експедицію. Вітовський заявив, що ніякої, бо не має доволі куренів для обсади підльвівського фронту. На дальше настаєрливе домагання прем'єра відповів він іронічно, що може післати один курінь. Прем'єр надиво вдоволився тим і попросив Вітовського, щоб він негайно видав телефонічний наказ у справі висилки того куреня.

Д-р Л. Цегельський написав у своїх споминах, зібраних у книжці „Від легенд до правди” про ту експедицію зовсім інакше: На засіданні Ради Державних Секретарів подав Вітовський, мовляв, до відома, що наші війська на Закарпатті перемагають мадярів і зайняли повітові осередки. На те зчинилася на засіданні буря, мовляв, Вітовський почав на власну руку нову війну. На те він, д-р Цегельський, порадив вислати делегацію до Будапешту з виясненням, що експедиція на Закарпаття не є ворожим виступом проти мадярів, лише старанням не допустити, щоб Закарпаття обсадили чехи і румуни.

Щоб зорієнтуватися в тих суперечних твердженнях і насвітленнях, треба мати на увазі, що в книжці споминів д-ра Цегельського про ті часи аж роїться від помилок і хибних насвітлень — про які я згадував попередньо — особливо в тій частині, де є мова про УССтрільців, Вітовського і Листопадовий Зрив. Хто візьме на увагу ті помилки й неточності, приходять до висновку, що дані д-ра Цегельського можна приймати за правдиві лише у такому випадку, коли вони знаходять потвердження також у інших авторів.

Делегацію до мадярського уряду вислано під проводом от. Рожанківського.

Як та експедиція відбулася?

Чотар Ст. Зибачинський, якого спомин наводить сотник Вол. Бемко у вище згаданому нарисі „Виправа на Закарпаття”, подає, що виїхав 7 січня 1919 р. на експедицію не звичайний курінь, лише група, зложена з трьох сотень піхотних, одної технічної, та кількох батарей гармат, під командою сотника д-ра Масра-Михальського. В Ясіню роззброїла вона ок. 250 мадярських вояків. За кілька днів прибула до групи ще одна

сотня під командою пор. Ст. Глушка. Той старшина подає в своєму спомині, що, згідно з наказом, посувався він зі своєю сотнею в напрямі Мармароського Сиготу і роззброював по дорозі станиці мадярських жандармів, що не ставили опору. — Дня 16.І група зайняла Мармароський Сигіт.

Це місто знаходиться, як відомо, в тій частині Закарпаття, яку зайняли румуни. Був це необдуманий, помилковий почин, бо група не мала сил, ані дозволу, починати битву з румунами. — Найближчої ночі почали румуни наступ. Група відступала в поїзді. Зараз, перед стацією Сигіт-Комара, обстріляли румуни поїзд і почали битву, в якій два наші старшини згинули і чотири були поранені. Двадцять старшин і ок. 400 стрільців попали в неволю. Румуни звільнили їх аж у половині місяця жовтня і відставили через Бесарабію над Дністер. Отже та експедиція скидалася на авантуру, бо була слабо підготована, замала кількістю війська і легкодушно проваджена.

Як виглядала друга експедиція в тому ж часі — зі Стрия на Ужгород і Мукачів — і що вона досягнула, не знаємо, бо споминів про неї немає.

З діяльністю Вітовського, як Секретаря Військових Справ зв'язана справа полковника Легара. — Коли президент ЗУНР Петрушевич вертався в кінці грудня 1918 р. з Відня до краю, привіз із собою полковника австрійського ген. штабу Легара, дуже талановитого старшину, з найвищими кваліфікаціями. Цей зробив перегляд нашого фронту й опісля подав Державному Секретаріатові плян реорганізації Галицької Армії. Ішло про те, щоб переіменити позиційну війну, яку вона вела, невідповідну для наявних обставин — на рухому. Для тої реорганізації вимагав він більшої кіль-

кости висококваліфікованих старшин. Їх обіцявав він роздобути у Відні, та бажав, самозрозуміло, для них і їх родин, солідного пенсійного забезпечення.

Плянун полк. Легара на жаль не прийнято і він від'їхав. Сталося це головню, як стверджує Дм. Паліїв, завдяки Вітовському, що спротивився тому плянові. Невідомо, чи боявся він ускладнень для нашої справи на міжнародному форумі, з огляду на Легарову вимогу стягнути до нашої армії висококваліфікованих австрійських старшин, очевидно німців — бо старшини інших національностей опинились у арміях своїх новопосталих держав — чи їхнього завеликого, можливо некорисного, впливу в нашій армії — чи були ще які інші перешкоди. — Незабаром по уступленні Вітовського зі становища Секретаря Військових Справ прийшлося все таки запросити багатьох австрійських старшин, переважно німців, до нашої армії, на високі й найвищі становища, бо бракувало власних старшин, відповідних на ті місця.

Дня 13 лютого 1919 р. уступив полк. Вітовський зі становища Секретаря Військових Справ наслідком непорозумінь зі своїми партійними товаришами — Макухом, що був Секретарем Внутрішніх Справ і Львом Бачинським, Секретарем Земельних Справ⁶⁵).

Був він Секретарем Військових Справ повних три місяці та й довершив велике діло: Зорганізував і по змозі вирядив понадстотисячну Галицьку Армію. На його місце прийшов полк. Курманович, що був рівночасно начальником штабу Галицької Армії.

⁶⁵) О. Ізидор Сохоцький: Історичні постаті Галичини 19-20 століття, нарис: Полк. Дмитро Вітовський, стор. 230.

8. НА ДИПЛОМАТИЧНІЙ ПРАЦІ В ПАРИЖІ

В березні 1919 р. вирішив Державний Секретаріат ЗУНР вислати двох делегатів до Парижу в справі наладнання польсько-українського перемир'я: Полковника Вітовського і Заступника Секретаря Закордонних Справ, д-ра Мих. Лозинського. Поїхав з ними також студент Олександр Кульчицький, що знав добре французьку мову, як секретар.

Дня 17 квітня вирушили вони в дорогу. Вітовський прилучився до двох своїх товаришів подорожі в містечку Рожнітові, де тоді жила його рідня.

В перших днях травня переїздили вони через Швайцарію. Вітовський придивлявся до високого рівня хліборобської техніки швайцарських селян і снував мрії, яким цвітучим городом стане українська врожайна земля, коли на ній ввести такі методи обрібки, як вони бачили там. Розмовляли також про швайцарське військо — народну міліцію. Вітовський виявляв охоту простудіювати по війні ту організацію, опісля доповнити свою військову освіту — і тоді працювати для організації нашого війська⁶⁶). Не мали вони часу зупинитись у Швайцарії, бо спішилися до Парижу.

Париж, куди вони прибули в дні 7 травня, не прив'язав Вітовського до себе, хоча він захоплювався мистецькими скарбами того визначного осередку культури. Сильне враження зробила на нього гробниця Наполеона Бонапарте. Він оглядав її кілька разів та говорив про важність і вплив історичної традиції при будівнанні держави. Тужив він у Парижі за своєю рід-

⁶⁶) Стаття д-ра М. Лозинського в часописі „Воля”, Відень, число з 20.IX 1919.

нею — за дружиною і двоїма дітьми. Старанно скуповував різні речі, щоб завести своїм рідним, особливо твори малярства, щоб прикрасити ними свою хату, в якій бував лиш гостем⁶⁷⁾.

Та це були хвилини відпочинку. Позатим усю його увагу й енергію зайняли ті важливі й важкі справи, задля яких вони приїхали.

В Парижі діяла делегація Директорії соборної нашої держави, в такому складі: Інж. Григор Сидоренко — голова делегації, д-р Василь Панейко, Секретар Закордонних Справ ЗУНР — його заступник, проф. Олександр Шульгин і проф. Степан Томашівський — радники делегації — та ще кілька осіб. Вітовський і д-р Лозинський прилучилися до неї.

Справою перемир'я в війні між Польщею і ЗУНР займалася окрема комісія мирової конференції, під проводом члена англійської делегації на ту конференцію — генерала Боти. Під час першого засідання тої комісії з нашими представниками не було ще висланників ЗУНР, тому інформації подавали інж. Сидоренко і проф. Шульгин. Генерал Бота розпитував, чи українці бажають перемир'я з поляками, чи українські війська слухають наказів уряду, чи є в нашій армії німецькі старшини, тощо. Шульгин, учений, проф. історії, мав також політичний досвід, бо був у 1917 р. Секретарем Закордонних Справ у Центральній Раді. Він влучно інформував комісію про справи ЗУНР⁶⁸⁾.

67) Там-же.

68) Д-р М. Лозинський: Галичина в рр. 1918-1920, Відень, 1922, стор. 120-122.

Днем скорше попросила була та комісія на своє засідання представників Польщі. Прибув Падеревський — прем'єр і разом міністер закордонних справ Польщі та Дмовський — голова польської делегації в Парижі. Вони говорили всякі нісенітниці, що Польща бореться проти большевиків, що Галицька Армія большевизується й українці опорожнили Станиславів, що большевики дійшли вже до Збруча й угорські большевики нав'язали з ними контакт — тому, мовляв, треба Польщі мати зв'язок своїх військ з румунськими, себто зайняти Галичину аж до румунської границі. Нас, українців називали агресорами, бо ми, мовляв, перші напали на них.

В дні 8 травня конферувала та комісія з висланниками Секретаріату ЗУНР. У справах політичних давав пояснення Лозинський, у військових — Вітовський. На запит генерала Боти, які є їх умови перемир'я, заявили вони, що першою умовою є завішення зброї, а другою визначення демаркаційної лінії між українцями і поляками. На запит ген. Боти, чи українська влада має стільки сили і поваги, щоб додержати підписане перемир'я, відповів Вітовський, що Галицька Армія є вповні здисциплінована. Лозинський додав, що Державний Секретаріат має серед народу великий авторитет і має змогу додержати умови підписаного перемир'я. На запит ген. Боти, чи польський уряд має стільки авторитету, щоб додержати підписане перемир'я, відповів Вітовський:

„Чи польський уряд має відповідний авторитет, того не знаємо і про те не можемо говорити. Інша річ, чи в нього буде добра воля, щоб заключене перемир'я схотів додержати. Досі маємо докази, що такої доброї волі в нього не було. Телеграма Найвищої Ради з дня

19 березня відносилася однаково — до українців і до поляків. Українці зараз заявили волю заключити завіщення зброї, та поляки досі того не зробили⁶⁹⁾.

Ген. Бота цікавився, чому зірвано перемир'я з дня 24 лютого. Лозинський пояснив, що умов, які пропонувала комісія ген. Бертелемі, не могли українці прийняти. Вітовський додав, що в умовах завіщення зброї був дозвіл довозити харчі до Львова. Поляки, користуючи з того, довозили стріливо. Також використовували поляки завіщення зброї для перегрупування своїх військ і скріплення свого фронту. Вкінці треба ствердити, сказав Вітовський, що завіщення зброї не було зірване, лише формально виповіджене⁷⁰⁾.

На запит ген. Боти, які докази мають вони, що армія Галлера іде на український фронт, відповів Вітовський, що наш політичний діяч, д-р Баран, який 26 квітня виїхав на чужий паспорт зі Львова, бачив між Львовом і Перемишлем кільканадцять транспортів армії Галлера. Сам Галлер сказав у своїй промові у Львові, що вони приїхали, щоб здобути на сході для Польщі такі границі, які мусять бути їй признані. Д-р Баран чув, що старшини тих транспортів розмовляли по французьки і хвалилися, що переможуть українців.

На запит ген. Боти, на яку лінію могла б українська влада згодитися для перемир'я, відповів Вітовський, що на ту лінію, на якій стояв наш фронт у дні 20 березня, з включенням коридору між Львовом і Перемишлем і самого Львова під нашу владу. Коли щодо Львова було б це неможливе, вимагають українці нейтралізації Львова під охороною Антанти. Для на-

69) Там-же, стор. 123.

70) Там-же, стор. 124.

шого населення, що лишилось би по польським боці демаркаційної лінії, домагаються безпеки прав, також під охороною Антанти. Врешті на замітку ген. Боти, що поляки закидають українцям стале атакування, хоч вони самі держаться ввесь час у дефензиві, відповів Вітовський, що від 19 березня, коли ми одержали телеграму від Найвищої Ради, не робило наше військо ніяких наступальних кроків, зате ввесь наш військовий запас вислано на протибольшевицький фронт.

На тому те змістовне засідання закінчено. Того ж дня доручено ген. Боті меморіал, у якому була з'ясована ситуація між нашою державою і Польщею, та польська воєнна агресія.

По тих конференціях зладила комісія ген. Боти проєкт перемир'я. Демаркаційна лінія на польсько-українському фронті запропонована тою комісією, була для нас значно справедливіша від тої, яку пропонувала в місяці лютому комісія генерала Бертелемі. Оба висланники уряду ЗУНР, разом з членами нашої делегації, прийняли той проєкт, з огляду на важку для нас тодішню воєнну ситуацію, одначе внесли до нього кілька поправок, з огляду на те, що він віддавав під управу полякам 18 тисяч км² нашої території, де наш нарід творить 70% населення. На дрібніші поправки нашої делегації комісія погодилася, але пропозиція трохи вигіднішої демаркаційної лінії не найшла її одобрення. Серед кіл Найвищої Ради діяла тоді сильна польська пропаганда, а французький член комісії ген. Боти був рішучим прихильником поляків.

Ген. Бота, як виявляється тепер на основі документів, став після конференції з нашою делегацією і по простудіюванні її меморіалів — рішучим прихильни-

ком нашого становища і не раз переконував про його справедливість інших членів британської делегації, зокрема її керманіча Лойда-Джорджа.

В імені польської делегації відповів письмом на проєкт перемир'я її голова — Дмовський. Він безосновно покликався на загрозу для Польщі з боку большевиків і німців та заявив, що супроти наявності тої небезпеки полякам конче треба спільного фронту з Румунією. Польський генеральний штаб сподівається, що осягне той спільний фронт впродовж того ж місяця.

Це написав Дмовський два дні перед початком польської офензиви в Галичині!

Коли 15 травня почалася та польська офензива, декотрі члени Найвищої Ради, особливо Лойд-Джордж, дораджували спинити постачання для Польщі стрілива, воєнного виряду і харчів, доки поляки не сплять своєї офензиви. Також дораджував вислухати Комісію для Перемир'я між Польщею і ЗУНР та делегацію УНР. Ті два послідні внесення ухвалено і здійснено.

Нашій делегації ставив питання на засіданні Найвищої Ради Лойд-Джордж. Відповідав йому д-р Панейко. З його відповідей дізнались приявні, що українське військо в цілості воювало б проти большевиків, якщо був би зліквідований польський фронт і що наш нарід не хоче належати ані до Польщі, ані до свого головного ворога — Росії.

На другий день уся наша делегація була на послуханні у протектора Польщі, президента Найвищої Ради, Клемансо. Під кінець вручено йому меморіал у справі Польщі та її політики. Одначе ані виступи Лойда-Джорджа, і генерала Боти, ані докази нашої

делегації та меморіялу не змінили нічого в настанові французьких опікунів Польщі. Найвища Рада таки не винесла рішення змусити поляків відмовою воєнних і харчових достав, щоб перервали свій наступ.

За старанням Вітовського вислала наша делегація 19 травня ноту до ген. Боти. Мабуть Вітовський сам уложив її, бо пізнати його стиль. У ній підкреслено, що Польща, яка дістає від переможних держав усе потрібне до ведення війни, включно з військом, напала безправно на наш край, який не дістає помочі нізвідки. — „Якщо є яка справедливість у світі — написано в тій ноті — то вона мусить підвестися в нашій обороні проти польської інвазії. Комісія Перемир'я сказала нам: Прийміть демаркаційну лінію, а тривалу границю визначить Мирова Конференція. Ми прийняли це, хоча з тяжким серцем, бо було боляче залишати мільйони наших братів, що боролися за визволення, в польській неволі. Ми прийняли пропозицію, бо ми вірили в духа справедливости Мирової Конференції... Наш уряд і нарід ждуть доброї вістки від нас, а ми не можемо їм сказати нічого... Ми хочемо почути від Вас, як президента, авторитетне слово: Чи перемир'я буде заключене, чи ні, чи наша країна буде спасена від польського завоювання, чи ні, чи великодержави Антанти накажуть полякам залишити бої та відступити за демаркаційну лінію, визначену Комісією Перемир'я, чи дозволять полякам, при допомозі засобів, одержаних від Антанти, поборювати нас”⁷¹⁾.

Ген. Бота відповів листом, що поляки не прийняли умов перемир'я і справа вернулася до Найвищої

71) М. Стахів: Західня Україна, том 5, стор. 116.

Ради, одначе він зробить усе, що в його силі, щоб зупинити війну в Галичині.

І він сповнив свою обіцянку. Він передав на найближчому засіданні копії тої ноти і своєї відповіді до рук членів Найвищої Ради. Також поінформував Лойда-Джорджа про легковажну настанову поляків до справи польсько-українського перемир'я. На одному з пізніших засідань Найвищої Ради Лойд-Джордж рішуче критикував французьку владу, що вона протегує поляків у справі Галичини, всупереч ухвалам Найвищої Ради.

Вітовський також стилізував, може спільно з Лозинським, сильно мотивовану ноту до Найвищої Ради, куди вернулася справа перемир'я в Галичині.

На початку тої ноти підкреслено згоду української сторони на умови перемир'я, хоча для України є вони важкі. Дальше йде мова про польську пропаганду проти нас... „Заява Падеревського, що польська армія знайшла в нашому краю большевицькі банди, а не армію, це вже не викрут, але негідна клевета. Ця клевета проти армії, яка від 6 місяців, серед найбільших недостач, бореться героїчно на два фронти, обороняючи свою батьківщину, з одного боку від поляків, з другого від большевиків — не є ділом чесного противника. Проти цієї заяви Падеревського покликуюмось на всі комісії Антанти, які звиджували наш край і були повні признання для дисципліни нашої патріотичної армії.

„Що та армія подалася під натиском чисельно сильнішої польської армії, це нічого дивного. Польща отримала від Антанти все: Моральну допомогу через прийняття Польщі до альянтських держав, воєнний матеріал і навіть військо — армію Галлера, яка скрі-

пила польські сили не для боротьби з большевиками, а для окупації Української Землі. Навпаки — український нарід не дістав від Антанти ніякої допомоги, ні моральної, ні матеріальної.

„... Це поляки вчинили замах на права нашого народу, на нашу землю, до якої не мають ніякого права, бо факт завоювання якоїсь землі перед століттями не творить права перед Мировою Конференцією, яка проголосила принцип національної справедливості... Польський сойм ухвалює дефінітивну анексію Східньої Галичини до Польщі.

„Це факти, які без сумніву стверджують, що польська політика знаходиться не тільки в суперечності з основними, провідними принципами Антанти, але також з її власними заявами. Держави Антанти проголосили для всіх народів право самовизначення — поляки хочуть завоювати й анектувати українську землю. Комісії держав Антанти для українсько-польського спору (Комісія Вертелемі, Комісія Боти) заявили, що Антанта зовсім не буде числитися з мілітарними фактами, довершеними одною, чи другою стороною, без уповажнення Антанти — польський сойм використовує завоювання Східньої Галичини для анексії.

„... Поведінка поляків спонукує нас звернутися до Найвищої Ради з проською про авдієнцію. Свідомі відповідальности перед нашим Урядом і нашим Народом, хочемо знати, чи можемо на підставі уповажнення Найвищої Ради запевнити наш Нарід, що він буде оборонений перед польською інвазією, та що поляки дістануть наказ відступити за лінію, означену Комі-

сією і направлять усі шкоди і втрати, спричинені їхньою інвазією”.

Підпис:

„Надзвичайна Делегація Державного Секретаріату
Західньої України для українсько-польського
перемиря” — Париж, 27 травня 1919

Д-р М. Лозинський, Товариш Держ. Секретаря
Закордонних Справ, полковник Дмитро Вітовський.

Щоб підтримати ту акцію висланників влади ЗУНР, голова делегації, інж. Сидоренко, вислав ноту до Найвищої Ради, в якій підкреслює, що до польських заяв треба мати дуже мало довір'я і що лист (від прем'єра уряду ЗУНР), який він долучує, підтверджує правдивість заяв української делегації перед Найвищою Радою, що поляки не бажають мати з нами перемир'я, що наша армія бореться на протибольшевицькому фронті, що Галицька Армія перешкодила московській большевицькій армії злучитися з малярською — та, що поляки не воюють проти большевицької армії, лише здійснюють свої імперіялістичні цілі на нашій території, працюючи мимовільно тим способом на користь большевикам.

Отже бачимо, що полк. Вітовський і д-р Лозинський не лиш самі енергійно обороняли нашу справу в Парижі, але також додали розмаху нашій паризькій делегації, зокрема її голові, інж. Сидоренкові. Коли порівняємо рішучий стиль цієї ноти зі стилем попередніх його нот, бачимо велику різницю. Попередні визначалися спокійним, поміркованим тоном та й орудували слабшими, менш переконливими доказами.

Діяльність нашої делегації, особливо обох окремих висланників, спричинила клопіт полякам, бо Най-

вища Рада дізналася, між іншим, що вони вжили армію Галлера до наступу проти нас, всупереч її ухвалі. Падеревський і Пілсудський хитро викручувалися. Пілсудський придумав викрут, що польська офензива була нібито протидією на наступ Галицької Армії. Тому Вітовський і д-р Лозинський написали ноту до президента Найвищої Ради, Клемансо. Вони підкреслили в ній неправдивість твердження Пілсудського щодо причин польської офензиви. Наступ коло Устрик, на який покликується ген. Пілсудський, був лише незначним, місцевим виправленням фронтової лінії силою трьох куренів. Що та дрібна подія не була причиною польської офензиви, видно з дебат і ухвал польського союму в днях 11-15 травня, в яких він одобрив близьку польську офензиву, що її підготував польський генеральний штаб.

У французькому щоденнику „Ле Тан” появилася стаття генерала Ля Круа на воєнні східньо-європейські теми, де він подавав про нашу армію неправдиві твердження. Вітовський написав до того генерала листа, в якому спростовував сильними доказами неправдиві дані про нас і висказав глибокі думки на тему подій на європейському сході. Він підкреслив дисципліну й ідейність Галицької Армії, що створила фронт від Ужока в Карпатах аж по Сарни на Волині. Та Армія могла вся виступити проти большевиків, якщо не була б приневолена воювати проти поляків. Всетаки вдалося — стверджує Вітовський — частині тієї армії ударемнити спробу большевиків об'єднатися з малярською червоною армією. Про ту велику заслугу Галицької Армії не згадують. — Щодо „банд”, які діють у Східній Україні крім Дієвої Армії, то це лівобережні

українські селяни, що повстали проти большевицького ярма та допомагають Дієвій Армії.

Мадярські большевики саме перемагають чеську армію, отже поляки повинні сповнити бажання Антанти і піти чехам на поміч. Щодо польсько-румунського відтинку протибольшевицького фронту, то він, твердить Вітовський, не буде сильний, бо наше селянство ненавидить обох тих окупантів, тому вони мусіли б розсівати свої сили, лишаючи в своєму запіллі більші військові частини, не лише у містах, але й по селах. Ані Денікін, ані Колчак не поборе большевиків — передбачає Вітовський. Вони, большевики, будуть панами Росії так довго, аж Україна зможе власними силами прогнати їх зі своєї території — і так відібрати їм точку опертя⁷²⁾.

Ані ноти наших дипломатів, ані авдієнції, ані такі листи, як цей, ані приватні розмови з антантськими політиками, ані рідкісні статті у французькій пресі з об'єктивною, нам прихильною, оцінкою подій в Україні — не мали впливу на рішення Найвищої Ради. Франція мала тоді плян створити сильну Польщу і неподільну Росію, що повинна воскреснути на руїнах большевизму. Провідний діяч Франції, переможець німців і протектор поляків, „старий тигр” Жорж Клемансо, був, як уже зазначено, президентом Найвищої Ради. Представники ЗДА й Італії в Найвищій Раді не визнавалися у справах європейського сходу і були підо впливом французьких плянів та пропаганди поляків і московських емігрантів. Англійська делегація погоджувалася з французькими плянами щодо Росії, але мала свою лінію щодо Галичини. Одначе вона усту-

⁷²⁾ Д-р М. Стахів: Західня Україна, том 5, стор. 174-80.

пала перед рішенням більшости й обороняла справу Галичини щораз слабше. При такій ситуації не диво, що Найвища Рада вирішила в дні 25 червня дати полякам право зайняти всю Галичину аж по Збруч.

Коли наша делегація довідалася про те рішення, вислала за підписами інж. Сидоренка, полк. Вітовського і д-ра Лозинського до Найвищої Ради протест. У ньому стверджує вона, що Польща напала безправно на нашу, зорганізовану на власній землі, впорядковану державу. Наша влада вірила словам Найвищої Ради, яка обіцяла діяти згідно з принципом самовизначення і справедливости, але так не сталося. Вона віддає українське населення під владу його історичного ворога. Делегація УНР підносить проти того рішення урочистий і найрішучіший протест, та заявляє, що український нарід не приймає того рішення й обстоюватиме всіма способами незалежність і цілість своєї держави!

Також диктатор ЗУНР, д-р Євген Петрушевич, вислав тоді ж до Найвищої Ради обширний і сильно мотивований протест.

Перед від'їздом Вилсона до Америки написав до нього Вітовський листа. Тоді ще не знала наша делегація про несправедливе рішення Найвищої Ради в справі Галичини. Підписали його оба висланники уряду ЗУНР, але Лозинський виразно зазначив у своєму спомині, що автором його був Вітовський⁷³⁾.

„В одній зі своїх промов про новий порядок в Європі — писав Вітовський — Ви сказали: „Ніякий нарід не має права збройною силою панувати над другим

⁷³⁾ Наведена стаття в тижневику „Воля” з 20 вересня 1919 року.

народом". Ми, в почутті справедливості нашої справи, рекламуємо ті слова для себе . . . Удержання польської окупації в Галичині кине ту територію в вир безупинних неспокоїв, збройних розправ, партизанки, вкінці анархії. Український селянин, робітник та інтелігент знають, як виглядала польська влада на нашій території за часів Австрії, а тепер безпримірні насильства, арештування і розстріли наших людей польськими військами показують, якими методами будуть послуговуватися поляки, щоб удержати своє панування там, де не мають до того ніякого права, хіба право сильнішого . . . Не допустіть, щоб наш нарід стратив віру в справедливість, не дозвольте, щоб наш нарід, доведений до розпуки, був змушений сам робити собі справедливість.

„Апелюємо до Вас, як людини великого серця, як до політика, в якого руках спочиває доля народів, але на якого плечах спочиває також відповідальність за ту долю: Усуньте польську окупацію з нашої землі! Цей наш апель є повторенням крику розпуки не тільки тих, що тепер під польським ярмом, але цілого українського народу, який навіть на еміграції в ЗДА з жахом і обуренням прийняв вістку про насильство поляків над його братами”.

Ледви, чи Вилсон читав того листа, бо тоді, безпосередньо перед своїм від'їздом до ЗДА, полагоджував він спішно навалу різних політичних справ. Наприклад, у дні свого виїзду приймав він участь у підписанні мирового договору держав Антанти з Німеччиною. А хоч би й читав, то від цього було дуже далеко до зміни ситуації в нашу користь. Одначе той лист, так само, як попередній, важливий для нас, як доказ дипломатичної і публіцистичної талановитості автора,

та його невпинних, енергійних старань вплинути на настанову політиків і Найвищої Ради до нашої справи.

М. Лозинський писав у вище наведеному споміні, що Вітовський важко журився невдачею зі справою Галичини в Найвищій Раді та „ходив у тих днях, як із хреста знятий”.

В Парижі співпрацював Вітовський щиро, як соборник, з членами делегації Директорії УНР. Вони цінили й любили його за товариські прикмети. До них був він близький також під партійним оглядом. Він не погоджувався з занадто галицьким напрямком політики д-ра Панейка і проф. Томашівського.

По рішенні Найвищої Ради в галицькій справі вважав він своє завдання в Парижі закінченим і спішився до Кам'янця, щоб поінформувати Директорію про стан нашої справи в Найвищій Раді⁷⁴⁾.

Чому вважав Вітовський ті інформації дуже важливими для Директорії?

Річ у тому, що голова делегації нашої держави — Української Народної Республіки — в Парижі, інж. Сидоренко, був у політиці завеликий оптиміст. Його повідомлення до Директорії про стан нашої справи на паризькому форумі стверджували, що наша держава має прихильників серед вирішальних чинників Мирової Конференції та добрі вигляди. В дійсності, як це з'ясовано повище, нічого подібного не було. Антанта не признавала незалежної України, бо хотіла відбудувати державу свого союзника і б. члена — неподільну російську імперію, признавши незалежність лиш

---

74) З наведеної статті-спомину М. Лозинського в тижневику „Воля” з 20 вересня 1919 р.

Польщі. З тими замірами не скривалася. В тій справі були однозгідні всі держави Антанти. Також не забули вони Україні Берестейського миру. З-поміж них найбільш рішучим противником незалежної України була Франція. Вона ж була ще й опікуном новоповсталій Польщі, хотіла мати її сильною, щоб шахувати Німеччину.

Добре характеризує ту, ворожу нашій державності, настанову хоч би лист французького дипломата Енно до московського завзятого єдинонеделімиця, давного ворога України, В. Шульгіна. Енно був урядовцем французької місії, що прибула до Києва після того, як Франція признала 5 грудня 1917 р. незалежність України „де факто”. Вже тоді Енно, познайомившись з Шульгіном, найшов з ним спільну мову.

Коли підписано мир у Бересті, французька місія негайно покинула Україну й осіла в Румунії. Звідтіл написав Енно 6 жовтня 1918 р. листа до Шульгіна до Катеринодару, в якому запросив його до Румунії для політичної діяльності. В тому листі з'ясував він чітко й вимовно тодішню політичну ситуацію зі становища Франції:

„Німеччині надходить кінець. Її політиці роздиртя Росії, її бажанню задержати в силі Берестейський мир, мир, з поміччю якого Росія, розірвана на частини, попала б під економічним оглядом на незчисленні роки в німецькі руки, її злочинній тактиці — піддержувати в Росії большевицький терор, який вона сама створила — союзники хочуть протиставити політику об'єднання Росії. Союзники відмовляються признати Бере-

стейський мир і по давньому вважають Росію своєю союзницею”...⁷⁵⁾.

Тієї зовсім виразної політичної ситуації не добачив Сидоренко. Його звідомлення приносили шкоду нашій державі, бо Директорія, на їх основі, числила на можливості, яких не було. Вітовський звів у Парижі важку боротьбу за долю Галичини і за той короткий час докладно зрозумів, що наша держава не може числити на якусь поміч, ані навіть на нейтральність зі сторони Антанти. Він бачив Сидоренкове помилкове розуміння політичної ситуації, а може й читав його помірковані ноти до Мирової Конференції. Мабуть це була головна причина його рішення негайно поїхати до Кам'янця і поінформувати Директорію, зокрема її керманича, Головного Отамана Петлюру, про дійсний, зовсім невідрадний, стан нашої справи в Парижі.

9. ТРАГІЧНИЙ ЛЕТ

Наша паризька делегація старалася висднати для Вітовського переїзд через Румунію, але та справа затягалася, тому він вибрав подорож літаком. Виїхав 7 липня до Берліна. Звідтіл вирушив дня 4 серпня до Кам'янця, в великому літаку, що був власністю німецького повітреплавного товариства. Мав п'ять моторів, силу 260 коней і був здатний везти тягар 4.500 кілограмів⁷⁶⁾.

В Бресляві навантажили на нього скрині з різними документами і грішми. Українські гроші друкувалися в часах гетьмана і Директорії в Німеччині. Пере-

⁷⁵⁾ Наводжу цей уривок листа з книжки: Антон И. Деникин: История русской смуты, т. V, стор. 5-6.

⁷⁶⁾ Календар Червоної Калини на 1929 р., стор. 143-4.

возили їх літаками, бо Україна була тоді відгороджена від усього світу. Перед відлетом оглянули літак фахівці — механіки й інженери — та признали його здатним до лету. Крім Вітовського та його ад'ютанта, чотаря Чучмана, їхали в ньому ще шість німців, членів залоги.

Катастрофу спричинила, мабуть, польська гранична сторожа своїм обстрілом. Коли літак летів 4.VIII ок. 9 год. ранку над німецько-польською границею, почули очевидці, що прислухалися до його могутнього шуму, сильний вибух у повітрі. Літак загорівся і в виді огненної кулі почав спадати в долину, лишаячи за собою довгу смугу чорного диму. Упав по німецькій стороні. Позбігалися місцеві люди. На землі догоряв розторощений літак і тліло вісім трупів. Гроші й папери, що були щільно запаковані в паках, частинно збереглися і їх забрали урядовці німецької місцевої влади.

Тіло Вітовського і його ад'ютанта перевезено до Берліна. Заходом тамтешнього нашого консульату відбувся величавий похорон з одної католицької церкви. Поховано їх у позиченій, чужій гробниці, в металевих домовинах. Аж у 1928 р. збудовано там окрему гробницю, за старанням і коштом львівського „Краєвого Товариства Охорони Воєнних Могил”. У ній зложено обі домовини — до часу, заки в нашій Незалежній Державі спочинуть вони на віки в золотоверхій столиці.

10. ОСОБИСТІСТЬ ВІТОВСЬКОГО

Особистість Вітовського була складна і своєрідна. В її основі лежало могутнє вроджене почуття любови до людини, до свого народу — і велика вразливість. На тій чуттєвій основі почав у гімназійних літах

оформлюватись його світогляд — під впливом лектури, подій у Східній Україні, та докільної політичної дійсности. Підставою його світогляду стала свідомість безумовного обов'язку працювати для національного і соціального визволення нашої поневоленої нації. Під впливом революції в Східній Україні став він соборником і прихильником революційних метод у політичній боротьбі. Почуття обов'язку боротьби за права нашого народу і праці для його активізації було причиною, що він не став письменником, лише політичним діячем, хоч мав письменницький талант.

Із книжок мали великий вплив на його світогляд писання Драгоманова і Франка. Від них обох перейняв він обов'язок праці для нашого селянства. Під впливом Шевченка і Франка став він беззастережним державником.

Хист одушевлятися та ідеалізм були основою його світовідчужання і вимагали діяльности. Під впливом наявної невпинної боротьби нашої розбудженої нації з поляками і москалями виробилася в нього сильна воля і відвага. Його непересічний розум та інтуїція в політичних справах дали йому змогу скоро орієнтуватись у наявній дійсності. Ті прикмети зробили з нього провідного діяча серед УССтрільців. Він розвивався невпинно. Лиш рання смерть у 32 році життя не лишила йому часу виявити себе вповні визначним, чільним діячем-провідником нації.

Під впливом ідеалізму, прикметного його вдачі, виробились у нього скромність і самокритицизм. Вони стали важливим складником його визначної особистости. Тому він не старався стати провідником. Події самі висували його на провідне місце, бо він орієнтувався в кожночасній політичній ситуації кра-

ще як інші та подавав доцільніші способи діяння. Він був блискучий промовець, умів переконати, що розв'язка, яку він дораджує, є саме відповідна — і — що найважніше — негайно, або згодом виявлялося, що його порада найліпша. Розвинулися в нього також рішучість, відвага і душевний гарт, як складники сильного характеру, щоб самому йти і других вести до мети відважно, вперто і з запалом, мимо перешкод і небезпек. Тому ставав він провідником особливо тоді, коли надходила пора великих рішень, коли треба було передбачливості й скорої орієнтації, рішучості й героїської відваги. В таких ситуаціях, як у Стрию, коли треба було вдержати формацію УСС мимо хвилювання Стрільців несправедливістю й образами зі сторони вищих команд, чи в ново-здобутому Галичі, де він наказав вивісити наш прапор, чи в вирішальних днях і годинах перед Першим Листопада у Львові. Не відмовлявся від завдань провідника, як не цурався і буденної праці. Не жалував для неї часу і сил, з огляду на велику мету, прим. у читальнях і при закладанні Січей, або при організації волинських шкіл, що вимагали справжньої посвяти.

Чуттєвий підклад його вдачі та велика вразливість утруднювали йому провідницьку діяльність, бо у нас визначна людина виставлена на всякі труднощі й неприємності — не лише задля важкості завдань, але також з причин зависти, або тупости людей. Глибоке переживання заслабкої підготовки, чи інших труднощів завдання, а то й колод від своїх людей, пригноблювало його, але не завертало на легші дороги, не нівелювало його запалу й активності, бо він поборював труднощі та власну вразливість сильною волею. Тому

провідне становище вичерпувало його й вимагало всіх сил.

Його любили в товаристві, бо він визначався багаторістю і почуттям гумору. Він оминав банальні розмови, не раз спроваджував розмову на поважніші теми робив її цікавою і висказував глибокі думки. Мав вроджену товариську огладу й елегантні, хоч зовсім природні, форми поведінки. Визначався також толеранцією до думок своїх співрозмовців. Ті прикмети робили його здатним до дипломатичної діяльності, в якій він виявив себе згодом талановитим.

Шляхетність і простолінійність вдачі зробила його ворогом інтриг і нещирости. Він також зовсім не вмів прикидатись і крутити, навіть тоді, коли це було потрібне для справи, як прим. у коші УСС, при наборі добровільців проти заборони корпусової команди. Ходив лиш простими дорогами, хоча признавав, що інколи треба ходити крутими. Відчуття честі й особистої гідності було в нього лицарське. Він був джентлменом у найкращому розумінні того слова.

В політичній діяльності був членом радикальної партії і скоро став членом її проводу. Та партія внесла була багато здорового ферменту в наше життя в Галичині. Вона енергійно розбуджувала, освідомляла й організувала наше селянство. Її ініціатором був Драгоманів, а головними діячами Франко і Павлик. По відході Франка і багатьох інших визначних членів її енергія ослабла, але й тоді була поважна. Перед 1 світовою війною вплив думок Драгоманова ще був сильний, головно серед гімназійної й університетської молоді. Вітовський перейняв від нього соціалістичні симпатії та переконання про обов'язок інтелігенції працювати в першу чергу для інтересів селянства.

Серед Стрільців розумів він добре, що військо — це надпартійна організація, бо воно репрезентує націю. Тому й ніколи не діяв, ані не промовляв з партійного становища. Стрільці — котрі з них не цікавились політикою — навіть не знали, що він належить до котроїсь партії.

Основою його популярности серед Уесесів було вміння впливати на уяву й амбіцію Стрільцтва. Він розбуджував їх гордість і самопошану, як оборонців великої справи. Це підносило у Стрільців свідомість вартости свого воювання, виховувало їх і додавало їм сили переносити важкі воєнні труди.

11. КІНЦЕВЕ СЛОВО

Наша громадськість знає про життя і діяльність Вітовського неймовірно мало. Часописні, а то й журнальні статті повторюють у Листопадових днях цілими десятиліттями ті самі знані факти, без нових аналізів і наслідків.

Рідкісні автори споминів сказали про нього трохи більше, але журнали й календарі, де ті спомини друкувались, тепер важко і лише частинно доступні. Вони давні, ще з 1920-их і 30-их рр. Нових споминів майже немає. Задля скупости джерел немає й досі в нас його життєпису, ані цілісних, чи частинних розглядів його діяльності. Наслідком тієї нестачі роблять йому тепер усякі безпідставні закиди, основані на незнанні подій і нерозумінні складної тодішньої дійсности.

Тридцять років тому видав був у Львові редактор Б. Романенчук мій короткий і частинний нарис про жит-

тя і діяльність Вітовського⁷⁷). З огляду на обмежений об'єм тієї книжечки (32 сторінки розміру шіснадцятки) не подав я там усього, що знав про нього. І знання моє було тоді скупіше, та й події не мали ще відповідної перспективи. Сподіваюся, що цей мій точніший і обширніший нарис причиниться до кращого розуміння життя і діяльности того заслуженого й високоталановитого діяча та спонукає старших громадян, колишніх його співпрацівників, чи знайомих, до написання й опублікування своїх споминів про нього.

І так тому, що наші люди важкі до писання, Вітовський є все ще контрверсійною і мало зноюю постаттю. Мовчать досі люди, що могли б написати про нього багато важного, досі незнаного: Його товариші з гімназії, з університетських часів, свідки його тодішньої громадської праці, та й старшини УССтрільців, що в їх товаристві жив він у роках 1914-1918. Хоча маємо ще найбільше споминів про нього зі стрілецьких часів, однак писали їх стрільці-рядовики, що знали його лише як свого команданта. Старшини, його товариші, не написали досі майже нічого. Однак важливі є, хоч би дрібні на перший погляд, його вискази, оцінки подій і людей, реагування, поведінка в різних обставинах, тощо. Пам'ятаю, що вони все були небуденні, бо Вітовський був сильною особистістю. Вони дуже потрібні для визначення його вдачі та поглядів у громадських і особистих справах. — Минають роки й десятиліття, його колишні співпрацівники й товариші відходять з цього світу, як останні свідки його ви-

---

⁷⁷) Мирон Заклинський: Дмитро Вітовський, спроба життєпису і характеристики. Видавництво „Всесвіт”, Львів, 1936 р.

соко-вартісної діяльності, його участі й проводу в подіях великої історичної важности.

Прогавлено на жаль найважливіший час для з'ясування повного життєпису Вітовського — майже 20 років між обома світовими війнами. Тоді можна було зібрати вичерпні інформації навіть про його дитячі та хлоп'ячі літа і про ранні молодечі. Тепер не знаємо про них нічого! Тому пора зробити щось у тій справі хоч тепер, у передостанній хвилині. Слово за тими, хто знав його і має що написати. А такі люди ще живуть, тут, на еміграції. Також повинні ще бути між нашими емігрантами, зокрема з околиць Станиславова й Галича, хоч кілька осіб, що знали його, як студента, з його праці в читальнях і Січах, а може й такі, що могли б щось сказати про його життя в рідному селі, або в гімназійних клясах. Їх треба знайти й постаратися, щоб вони списали й оприлюднили свої спомини, або ще краще — записати від них. Адже йде про причинки до життєпису героя, найвизначнішого діяча між УССтрільцями, що належить до найзаслуженіших постатей часів 1 світової війни і нашого державного будівництва.

НАКЛАДОМ ГОЛОВНОЇ РАДИ БРАТСТВА УСС
ПОЯВИТЬСЯ ВКОРОТЦІ ЛЮКСУСОВЕ ВИДАННЯ

ЗА ВОЛЮ УКРАЇНИ

ІСТОРИЧНИЙ ЗБІРНИК УСС

З НАГОДИ 50-ЛІТТЯ ЗБРОЙНОГО ВИСТУПУ
УКРАЇНСЬКИХ СІЧОВИХ СТРІЛЬЦІВ В 1914 РОЦІ.

Зміст: Вступне слово. Визвольна ідея УСС. Підготовка до походу. Стрільцький шлях. Дмитро Вітовський. Маківка. Лисоня. Стрільцька пісня. Документи і матеріяли. Примітки. Показник імен. Степан Ріпецький — Бібліографія до історії Українських Січових Стрільців. В Альманасі — 72 сторінки ілюстрацій. (Коло 200 світлин). Загалом: 700 (сімсот) стор.

Із вступного слова:

„... З нашим збірником, що його допомогла нам видати українська патріотична спільнота у вільному світі, ми стоїмо на фронті боротьби за українську правду, за збереження славної традиції УССтрільцтва, за нашу повну перемогу в боротьбі проти брехні і насильства сучасних московських гнобителів України. Вони у своїх офіційних публікаціях спрямували лють ненависти і злоби проти УССтрільцтва, яке перше в новітній історії України підняло збройну боротьбу проти Москви.

Тому ми повинні усвідомити собі значення публікації матеріялів і документів УСС”.

В приготуванні:

Д-р Володимир Галан

БАТЕРІЯ СМЕРТИ

ЩОДЕННИК КОМАНДИРА

Спомини активного старшини, учасника Визвольних Змагань від Листопадового перевороту в 1918 р. у Західній Україні — аж до переходу до ЧСР і приїзду до ЗДА. Політичні висновки про світла й тіні нашої визвольної революції і війни.

В 50-ЛІТТЯ СЛАВНОГО ІСТОРИЧНОГО БОЮ
УКРАЇНСЬКОГО ЮНАЦТВА В ОБОРОНІ НЕЗА-
ЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ ПІД КРУТАМИ В ДНІ 29
СІЧНЯ 1918 РОКУ ПРОТИ НАСТУПУ ПОЛЧИЩ
МОСКОВСЬКИХ БОЛЬШЕВИКІВ ПОЯВИТЬСЯ УЖЕ
В ОСЕНІ 1967 РОКУ ДОВГО ВИЖИДАНА, ПІСЛЯ
ДОВГОЛІТНІХ ОСНОВНИХ СТУДІЙ НАПИСАНА
КАПІТАЛЬНА ІСТОРИЧНА ПРАЦЯ

Д-ра **СТЕПАНА РІПЕЦЬКОГО**

під заголовком

„КРУТИ — СВІТЛА ІДЕЯ І ГЕРОЙСЬКИЙ ЧИН УКРАЇНСЬКОГО ЮНАЦТВА”

Книга, об'єму около 15 аркушів друку, буде
багато ілюстрована, із джерельними докумен-
тами і матеріалами, багатьома коментарями
і вичерпною бібліографією предмету.

Степан Ріпецький
**УКРАЇНСЬКЕ СІЧОВЕ СТРЕЛЦТВО
ВИЗВОЛЬНА ІДЕЯ І ЗВРОЙНИЙ ЧИН**
Ц І Н А \$ 6.00

Д-р Лука Луців
СЛІДАМИ СТРЕЛЦЬКОЇ СЛАВИ
Ц І Н А \$ 1.00.

Степан Ріпецький
**БІБЛІОГРАФІЯ ДО ДЖЕРЕЛ ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКИХ
СІЧОВИХ СТРЕЛЬЦІВ**
Преса УСС. Книги, статті і публікації в журналах, газетах
і збірниках. Ціна \$ 2.00.

Олекса Кузьма
**Л И С Т О П А Д О В І Д Н І 1918 Р О К У
ІЗ ЦИКАМИ**
Ц І Н А \$ 5.00.

РОМАН КУПЧИНСЬКИЙ

С К О Р О П А Д

П О Е М А

Люксове видання. Понад 90 ціло- і півсторінкових
ілюстрацій
ЕДВАРДА КОЗАКА

Післяслово:

Поема, її тло і автор — **ІВАНА КЕДРИНА**

„... Критики можуть сперечатись щодо характеру
того твору. Одні будуть його називати поемою-гротес-
кою, другі ідилією, треті романтичною поемою. Яку б
етикетку не причіпити тій поемі, вона читається з при-
ємністю й легко, а молодь може її читати навіть із за-
хопленням. Поема написана дзвінким ямбом, прони-
зана тонкою сатирою, іронією і гумором. В ній читач
найде чудові описи природи і чудові поетичні образи.
Автор поеми робить часті прогулянки в нашу історію
і тонкою іронією пмагає наших політиків і політика-
нів. Автор відтворив в своїй поемі цілу галерію відо-
мих стрілецьких типів, а з героя поеми, Цяпки-Скоро-
пада, зробив щось в роді українського ДонКіхота, од-
наче без невідлучного від того героя Санчо Панси. Ко-
ротке і змістовне післяслово до книжки написав редак-
тор І. Кедрин-Рудницький. З того післяслова читач до-
відується про головні дієві особи поеми та про орден
„Лицарів Залізної Остроги”. Окрема поема в поемі це
ілюстрації Едварда Козака. Є їх близько 90. Від дея-
ких з них не можна просто очей відірвати. Вони орга-
нічно зрослись із змістом поеми і забезпечують обид-
вом авторам довговічну славу. Книжку варт прочита-
ти. Її читання дає читачеві повну насолоду”.

(З рецензії С. В. в газеті „Український
Голос”, Вінніпег, середа, 8-го лютого,
1967, ч. 6).

Ц І Н А \$ 5.00

~~~~~  
**НАШ ЛЬВІВ — ЮВІЛЕЙНИЙ ЗВІРНИК**  
під редакцією ред. Лева Ленкого Ціна: \$ 3.00

**Софія Тобілевич**  
**Р І Д Н І Г О С Т І**  
Спогади з часів побуту УСС-ів в році 1918 на Україні  
Ц І Н А \$ 0.50

**Іван Кедрин-Рудницький**  
**ВИКРИВЛЕНА ПРАВДА**  
Події в Україні у 1918 р. у кривому дзеркалі споминів д-ра Лонгіна Цегельського. Спростування невірних тверджень про участь і роллю УСС-ів в листопадовому перевороті та відповідь на статті Д. Богачевського.  
Ц І Н А \$ 0.60.

**Степан Ріпецький**  
**ЛИСТОПАД 1918 РОКУ**  
Листопадовий зрив УСС, полк. Дмитро Вітовський — в кривому дзеркалі Л. Цегельського (Спростування і вияснення невірних тверджень).  
Ц І Н А \$ 1.00.

**Ген.-хор. д-р Р. Дашкевич**  
**АРТИЛЕРІЯ БРИГАДИ СС В БОРОТЬБИ ЗА ЗОЛОТІ КИЇВСЬКІ ВОРОТА**  
Ц І Н А \$ 3.00.

**Валентин Сім'янів**  
**СПОГАДИ БОГДАНІВЦЯ**  
Цикль прегарних спогадів-оповідань, писаних своєрідним стилем видатного старшини-бойовика, мистця-скульптора.  
Сторін: 124 — Ціна: \$ 1.50.

**В 50-РІЧЧЯ УСС — 12 КОЛЬОРОВИХ КАРТОК**  
арт. маляра Едварда Козака  
Ц І Н А \$ 2.00.

**C H E R V O N A K A L Y N A**  
P. O. Box 507, Church St. Station — New York, N. Y. 10008  
~~~~~